

Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών

Σύγχρονες Τάσεις στη Γλωσσολογία για Εκπαιδευτικούς

Διπλωματική Εργασία

Η γλωσσική αλλαγή στο ρηματικό σύστημα και τη διδασκαλία της
Ελληνικής: η περίπτωση του Αορίστου

Ζωή Τζίτζιου

Επιβλέπων καθηγητής: Συμεών Τσολακίδης

Θεσσαλονίκη, Ιούνιος 2025

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο τον χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας της συγγραφέως/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών της δικαιωμάτων.

Η γλωσσική αλλαγή στο ρηματικό σύστημα και τη διδασκαλία της
Ελληνικής: η περίπτωση του Αορίστου

Ζωή Τζιτζιου

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Συμεών Τσολακίδης

Ερευνητής Ακαδημίας Αθηνών

Μέλος ΣΕΠ στο ΕΑΠ

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Αθανάσιος Γεωργακόπουλος

Επικ. Καθηγητής ΑΠΘ

Μέλος ΣΕΠ στο ΕΑΠ

Θεσσαλονίκη, Ιούνιος 2025

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Συμεών Τσολακίδη για την πολύτιμη επιστημονική καθοδήγηση και τη συμβουλευτική υποστήριξη που μου προσέφερε σε όλα τα στάδια εκπόνησης της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον συνεπιβλέποντα καθηγητή κ. Αθανάσιο Γεωργακόπουλο για τη συμβολή του στην ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής στο ρηματικό σύστημα και τη διδασκαλία της Ελληνικής, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη διαχρονική εξέλιξη του ελληνικού Αορίστου. Στο πρώτο κεφάλαιο ορίζεται η έννοια της γλωσσικής αλλαγής και υποδεικνύονται τα αίτια που διαμορφώνουν τη γλωσσική εξέλιξη, ενώ περιγράφονται οι μεταβολές που παρατηρούνται στην ιστορική πορεία της Ελληνικής και αφορούν όλα τα επίπεδα της γλωσσικής ανάλυσης. Το δεύτερο κεφάλαιο επικεντρώνεται στην περίπτωση του Αορίστου, εξετάζοντας την παρουσία του σε διαγλωσσικό επίπεδο, καθώς και τη γλωσσική του εξέλιξη στην ιστορία της Ελληνικής. Επιπλέον, σχολιάζεται ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται ο Αόριστος στα σχολικά εγχειρίδια της Αρχαίας και της Νέας Ελληνικής στη Α/θμια και κυρίως στη Β/θμια Εκπαίδευση. Από τα παραπάνω προκύπτουν τα ερευνητικά ζητήματα της εργασίας, τα οποία αποτέλεσαν τη βάση για τη δημιουργία των διδακτικών προτάσεων. Τέλος, συνάγεται το συμπέρασμα ότι, μέσω των κατάλληλων εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, οι μαθητές/-τριες μπορούν να προσεγγίσουν το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής και να αναπτύξουν γλωσσική επίγνωση.

Λέξεις – Κλειδιά

Διδασκαλία της Ελληνικής, Αόριστος, Β/θμια Εκπαίδευση, ιστορία της Ελληνικής, ρηματικό σύστημα

Language change in the Greek verbal system and language teaching: the case of Past tense

Zoi Tzitziou

Abstract

The present dissertation examines the phenomenon of language change in the verbal system and the teaching of Greek, with particular emphasis on the diachronic development of the Greek Past tense. The first chapter defines the concept of language change and identifies the factors that shape linguistic evolution, while describing the changes observed throughout the diachronic course of the Greek across various levels of linguistic analysis. The second chapter focuses on the case of the Past tense, examining its presence cross-linguistically, as well as its linguistic evolution within the history of Greek language. Additionally, it discusses how the Past tense is presented in school textbooks of both Ancient and Modern Greek, mainly in Secondary Education and in Primary school. From the above, the research issues of the dissertation are formulated, forming the foundation for the development of pedagogical proposals. The study concludes that, through appropriately designed-educational activities, students can engage with the phenomenon of language change and develop their linguistic awareness.

Keywords

Teaching of Greek, Past tense, Secondary Education, history of Greek language, verbal system

Περιεχόμενα

Περίληψη	2
Abstract	3
Περιεχόμενα	4
Κατάλογος Πινάκων	4
Συντομογραφίες	6
Εισαγωγή	7
1. Η γλωσσική αλλαγή	9
1.1 Προσδιορισμός του φαινομένου	10
1.2 Η γλωσσική αλλαγή στη διαχρονία της Ελληνικής	12
2. Ο Αόριστος	17
2.1 Ο Αόριστος διαγλωσσικά	17
2.2 Ο Αόριστος στην Ελληνική	19
2.2.1 Ιστορική εξέλιξη	19
2.2.1.1 Αρχαία Ελληνική	20
2.2.1.2 Ελληνιστική Κοινή	22
2.2.1.3 Μεσαιωνική Ελληνική	23
2.2.1.4 Νέα Ελληνική	24
2.3 Ο Αόριστος στην Εκπαίδευση	27
2.3.1 Περιγραφές του Αορίστου	27
2.3.1.1 Αρχαία Ελληνική	27
2.3.1.2 Νέα Ελληνική	29
3. Μεθοδολογία έρευνας	32
3.1 Σκοπός και στόχοι της έρευνας	32
3.2 Ερευνητικά ζητήματα	32
4. Διδακτικές προτάσεις για τη διδασκαλία του Αορίστου στη Β/θμια Εκπαίδευση	34
4.2.1 Γυμνάσιο	34
4.2.2 Λύκειο	49
5. Συζήτηση-συμπεράσματα	61
Βιβλιογραφία	66
Παραρτήματα	72

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1: Παραδείγματα για τις σημασίες και τις χρήσεις του Αορίστου	37
Πίνακας 2.1: Φύλλο εργασίας 1 – Ομάδα Α	38
Πίνακας 2.2: Φύλλο εργασίας 1 – Ομάδα Β	39
Πίνακας 2.3: Φύλλο εργασίας 1 – Ομάδα Γ	40
Πίνακας 2.4: Φύλλο εργασίας 1 – Ομάδα Δ	41
Πίνακας 3: Βασικά σημεία συνοπτικής και μη συνοπτικής όψης	43
Πίνακας 4.1: Φύλλο εργασίας 2 – Απόσπασμα Ομάδα Α	44
Πίνακας 4.2: Φύλλο εργασίας 2 – Απόσπασμα Ομάδα Β	45
Πίνακας 4.3: Φύλλο εργασίας 2 – Απόσπασμα Ομάδα Γ	46
Πίνακας 4.4: Φύλλο εργασίας 2 – Απόσπασμα Ομάδα Δ	47

Πίνακας 5.1: Φύλλο εργασίας 3 – Απόσπασμα ΑΕ για την Ομάδα Α	48
Πίνακας 5.2: Φύλλο εργασίας 3 – Απόσπασμα ΕΚ για την Ομάδα Β	48
Πίνακας 5.3: Φύλλο εργασίας 3 – Απόσπασμα ΜΕ για την Ομάδα Γ	49
Πίνακας 5.4: Φύλλο εργασίας 3 – Απόσπασμα ΝΕ για την Ομάδα Δ	49
Πίνακας 6: Περίοδοι της Ελληνικής	51
Πίνακας 7.1: Φύλλο εργασίας 1 – Ομάδα Α	51
Πίνακας 7.2: Φύλλο εργασίας 1 – Ομάδα Β	52
Πίνακας 7.3: Φύλλο εργασίας 1 – Ομάδα Γ	53
Πίνακας 7.4: Φύλλο εργασίας 1 – Ομάδα Δ	53
Πίνακας 8.1: Φύλλο εργασίας 2 – Απόσπασμα Ομάδα Α	55
Πίνακας 8.2: Φύλλο εργασίας 2 – Απόσπασμα Ομάδα Β	56
Πίνακας 8.3: Φύλλο εργασίας 2 – Απόσπασμα Ομάδα Γ	57
Πίνακας 8.4: Φύλλο εργασίας 2 – Απόσπασμα Ομάδα Δ	58
Πίνακας 9.1: Φύλλο εργασίας 3 – Γραμματική αναγνώριση ΑΕ τύπων	59
Πίνακας 9.2: Φύλλο εργασίας 3 – Μορφολογικά χαρακτηριστικά ΑΕ τύπων	59
Πίνακας 9.3: Φύλλο εργασίας 3 – Μορφολογικά χαρακτηριστικά ΝΕ τύπων	60

Συντομογραφίες

ΑΕ	Αρχαία Ελληνική
ΕΚ	Ελληνιστική Κοινή
ΙΕ	Ινδοευρωπαϊκή
ΚΝΕ	Κοινή Νεοελληνική
ΜΕ	Μεσαιωνική Ελληνική
ΝΕ	Νέα Ελληνική
ΠΕ	Πρωτοελληνική
ΠΙΕ	Πρωτοϊνδοευρωπαϊκή

Εισαγωγή

Θεμελιώδες αντικείμενο έρευνας της ιστορικής γλωσσολογίας συνιστά το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής, το οποίο διερευνάται ως προς τα αίτια, τους μηχανισμούς και τις συνέπειες που επιφέρει στη διαχρονική εξέλιξη των γλωσσών. Η ιστορική πορεία της Ελληνικής αναδεικνύεται σε αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αυτής της εξέλιξης. Ωστόσο, παρά τη σημασία του, το φαινόμενο αυτό δεν έχει ακόμη ενσωματωθεί ουσιαστικά στη σχολική εκπαίδευση. Ως εκ τούτου, η προσέγγιση των μαθητών/-τριών απέναντι στη γλώσσα ως δυναμικό σύστημα επικοινωνίας παραμένει ελλιπής, ενώ δεν διασφαλίζεται η επαρκής ανάπτυξη της γλωσσικής επίγνωσης. Υπό αυτές τις συνθήκες, ενθαρρύνεται η εμφάνιση μη επιστημονικά τεκμηριωμένων απόψεων και στάσεων αναφορικά με τις γλωσσικές μεταβολές. Συνεπώς, καθίσταται απαραίτητη η εμπειριστατωμένη ένταξη του φαινομένου της γλωσσικής αλλαγής στη διδακτική διαδικασία προκειμένου να αποφευχθούν προκαταλήψεις και να διορθωθούν εσφαλμένες αντιλήψεις σχετικά με τη γλωσσική αλλαγή.

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να αναλύσει το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής μέσω της εξέλιξης του ελληνικού Αορίστου και αξιοποιεί τα σχετικά ευρήματα για να διαμορφώσει διδακτικές προτάσεις, κατάλληλες για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Σκοπός της εργασίας είναι η ανάδειξη της συσχέτισης του φαινομένου της γλωσσικής αλλαγής με τους μετασχηματισμούς που έχει υποστεί ο Αόριστος διαχρονικά σε πολλαπλά επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης. Υπό αυτήν την προοπτική, εξετάζονται οι μεταβολές του Αορίστου, έτσι όπως αποτυπώνονται σε κάθε περίοδο της ιστορίας της Ελληνικής.

Το πρώτο κεφάλαιο πραγματεύεται το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής βάσει των πορισμάτων της σύγχρονης γλωσσολογικής έρευνας. Στην πρώτη ενότητα προσδιορίζεται το φαινόμενο και καταγράφονται οι παράγοντες που το προκαλούν, ενώ στη δεύτερη ενότητα δίνεται έμφαση στην παρουσία του φαινομένου στη διαχρονική εξέλιξη της Ελληνικής. Ειδικότερα, σε αυτήν την ενότητα παρουσιάζονται επιλεγμένες και χαρακτηριστικές γλωσσικές μεταβολές, όπως αυτές εντοπίζονται στις επιμέρους φάσεις της Ελληνικής.

Το δεύτερο κεφάλαιο επικεντρώνεται στη μελέτη του Αορίστου. Στην πρώτη ενότητα εξετάζεται ο Αόριστος σε διαγλωσσικό επίπεδο, ενώ στη δεύτερη γίνεται εκτενής αναφορά στη γλωσσική του εξέλιξη ανά περίοδο της Ελληνικής. Συγκεκριμένα, η ενότητα αυτή

δομείται σε τέσσερις υποενότητες, καθεμία από τις οποίες ασχολείται με διαφορετική ιστορική περίοδο. Στην τρίτη ενότητα του κεφαλαίου, γίνεται συζήτηση και αναφορά στις περιγραφές του Αρχαιοελληνικού (ΑΕ) και του Νεοελληνικού (ΝΕ) Αορίστου, όπως αυτές περιλαμβάνονται στα σχολικά εγχειρίδια της Α/θμιας και της Β/θμιας Εκπαίδευσης.

Στο τρίτο κεφάλαιο εκτίθενται τα δεδομένα που έχουν σχέση με το ερευνητικό μέρος της παρούσας εργασίας. Στην πρώτη υποενότητα διατυπώνονται οι στόχοι της έρευνας βάσει των στοιχείων που προέκυψαν από τα προηγούμενα κεφάλαια και σε συνδυασμό με τους τρέχοντες στόχους του Υπουργείου Παιδείας. Στη δεύτερη υποενότητα παρατίθενται τα ερευνητικά ζητήματα πάνω στα οποία βασίστηκαν οι διδακτικές προτάσεις που αναπτύσσονται στη συνέχεια.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται δύο διδακτικές προτάσεις. Η πρώτη ενότητα περιλαμβάνει την πρόταση διδασκαλίας, που απευθύνεται σε μαθητές/-τριες του Γυμνασίου, ενώ η δεύτερη ενότητα αφορά την αντίστοιχη πρόταση για μαθητές/-τριες Λυκείου. Στις προτεινόμενες δραστηριότητες των διδακτικών προτάσεων επιχειρείται η αξιοποίηση των πληροφοριών σχετικά με τον Αόριστο και το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής, όπως αυτές αναπτύχθηκαν στα δύο πρώτα κεφάλαια. Η ομαδοσυνεργατική μέθοδος διδασκαλίας χρησιμοποιήθηκε και στις δύο διδακτικές προτάσεις, με στόχο την καλλιέργεια κριτικής σκέψης των μαθητών/-τριών και την εμπέδωση του φαινομένου της γλωσσικής αλλαγής μέσω της συνεργασίας και της συλλογικής έρευνας.

Στο τελευταίο κεφάλαιο παρατίθενται τα τελικά συμπεράσματα της εργασίας. Οι διδακτικές προτάσεις που παρουσιάζονται αποτελούν μια προσπάθεια ενσωμάτωσης της διαχρονικής διάστασης της γλώσσας στην εκπαιδευτική διαδικασία και αποσκοπούν στην ενίσχυση της γλωσσικής επίγνωσης των μαθητών/-τριών. Σύμφωνα με τη θεωρητική θεμελίωση της εργασίας, εκτιμάται ότι μέσω της εφαρμογής κατάλληλα σχεδιασμένων διδακτικών δραστηριοτήτων, οι οποίες αξιοποιούν τα σύγχρονα γλωσσολογικά δεδομένα, οι μαθητές/-τριες δύνανται να αναπτύξουν γλωσσική συνείδηση, η οποία θα τους επιτρέψει να προσεγγίζουν τη γλώσσα ως ένα ζωντανό και συνεχώς μεταβαλλόμενο σύστημα επικοινωνίας. Τέλος, κρίνεται αναγκαία η αναθεώρηση των σχολικών εγχειριδίων, ώστε να ενσωματώνουν τις σύγχρονες γλωσσολογικές προσεγγίσεις και να ανταποκρίνονται στους επικαιροποιημένους εκπαιδευτικούς στόχους.

1. Η γλωσσική αλλαγή

Όπως όλα τα πράγματα σε αυτόν τον κόσμο, έτσι και οι ζωντανές γλώσσες αλλάζουν συνεχώς με το πέρασμα του χρόνου (Χριστίδης, 2005, σελ. 22· Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 15· Νικηφορίδου, 2001· Fromkin, 2022, σελ. 644). Τα γραπτά μνημεία αποκαλύπτουν ότι η γλώσσα σταδιακά μεταβάλλεται μέσα στους αιώνες (Fromkin, 2022, σελ. 644· Aitchison, 2012, σελ. 4). Οι αλλαγές αυτές αφορούν το σύνολο των επιπέδων της γλωσσικής ανάλυσης: φωνητικό-φωνολογικό, μορφολογικό, συντακτικό, λεξιλογικό, σημασιολογικό (Παπαναστασίου, 2007). Το γεγονός αυτό δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει, καθώς η γλώσσα ως σύστημα επικοινωνίας προσαρμόζεται πάντα στις καινούργιες συνθήκες (Aitchison, 2012, σελ. 4· Χριστίδης, 2005, σελ. 22). Καθώς αλλάζουν οι γενιές και εξελίσσονται οι κοινωνίες, δημιουργούνται νέες ιδέες και νέες συνθήκες επικοινωνίας, στις οποίες οι γλώσσες ανταποκρίνονται με την αλλαγή (Φραγκουδάκη, 2009, σελ. 46).

Οι γλωσσικές αλλαγές γίνονται σταδιακά και αποτελούν μια αργή διαδικασία στο εκάστοτε γλωσσικό σύστημα (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 15· Fromkin, 2022, σελ. 644). Οι διαφορές μεταξύ διαδοχικών γενεών είναι μικρές και κατά συνέπεια μετά βίας τις παρατηρούμε (Νικηφορίδου, 2001· Fromkin, 2022, σελ. 644). Το γεγονός αυτό τις καθιστά ανεπαίσθητες από γενιά σε γενιά και ως εκ τούτου δεν διαταράσσεται η επικοινωνία (Παπαναστασίου, 2007· Νικηφορίδου, 2001). Σε αντίθετη περίπτωση, θα αποτύγχαναν στη βασική τους αποστολή, την επικοινωνία (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 18). Γίνονται αντιληπτές αν τις εξετάσουμε συσσωρευμένες σε βάθος χρόνου (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 15). Τότε μόνο διαπιστώνουμε ότι είναι δύσκολο ή και αδύνατο να κατανοήσουμε πλήρως απομακρυσμένα χρονικά στάδια της γλώσσας (Φραγκουδάκη, 2009, σελ. 47· Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 18).

Επομένως, η γλωσσική αλλαγή είναι αναπόφευκτη, συνεχής, καθολική και σε μεγάλο βαθμό κανονική (Νικηφορίδου, 2001· Lyons, 2020, σελ. 204). Αποτελεί χαρακτηριστικό εγγενές και φυσικό των γλωσσών (Φραγκουδάκη, 2009, σελ. 45-46). Σε καμία περίπτωση, δεν σημαίνει τη φθορά ή το τέλος μιας γλώσσας (Νικηφορίδου, 2001· Παναγιωτίδης, 2014, σελ. 170). Αντιθέτως, η αλλαγή είναι αυτή που εξασφαλίζει στη γλώσσα τη διάρκειά της, καθώς το εκάστοτε γλωσσικό σύστημα αλλάζει ώστε να ανταποκριθεί στις νέες ανάγκες επικοινωνίας των φυσικών ομιλητών του (Φραγκουδάκη, 2009, σελ. 46-47).

1.1 Προσδιορισμός του φαινομένου

Αν και έχουν διατυπωθεί αρκετές θεωρίες γλωσσικής αλλαγής, δεν υπάρχει ακριβής και ευρέως αποδεκτή απάντηση στο ερώτημα πώς και γιατί αλλάζουν οι γλώσσες με την πάροδο του χρόνου (Lyons, 2020, σελ. 235· Fromkin, 2022, σελ. 686). Ωστόσο, μπορούμε να επισημάνουμε ορισμένους αιτιακούς παράγοντες γλωσσικής αλλαγής, τους οποίους έχουν εντοπίσει οι μελετητές τις τελευταίες δεκαετίες προκειμένου να ερμηνεύσουν αυτό το φαινόμενο (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 189· Lyons, 2020, σελ. 234).

Μια αρκετά γνωστή διάκριση των παραγόντων αυτών είναι η διαφοροποίησή τους σε ενδογλωσσικούς και εξωγλωσσικούς (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 194· Lyons, 2020, σελ. 234-235). Οι εσωτερικοί ή ενδογλωσσικοί λόγοι αφορούν ψυχογλωσσικούς παράγοντες που σχετίζονται με τη δομή της γλώσσας (Aitchison, 2012, σελ. 143). Μια ενδογλωσσική αιτία είναι η απλοποίηση, η οποία στοχεύει στην «οικονομία της μνήμης», είτε μέσω της αφομοίωσης - ένα είδος διαδικασίας διευκόλυνσης της άρθρωσης - είτε μέσω της αναλογίας, η οποία περιλαμβάνει όλες εκείνες τις αλλαγές που συμβαίνουν κατά το πρότυπο στοιχείων που υπάρχουν ήδη στη γλώσσα (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 194· Fromkin, 2022, σελ. 687-688· Φλιάτουρας & Γαβριηλίδου, 2019, σελ. 725). Δεύτερη αιτία γλωσσικής αλλαγής είναι η δομική πίεση, η τάση δηλαδή του συστήματος να αλλάζει για χάρη της κανονικότητας και της γλωσσικής συμμετρίας (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 196· Lyons, 2020, σελ. 237). Μια τρίτη αιτία σχετίζεται με τους νοητικούς περιορισμούς των φυσικών ομιλητών σε ένα σημειωτικό σύστημα, το οποίο αποφεύγει την πολυσημία και την ομοφωνία (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 197). Μια τέταρτη αιτία γλωσσικής αλλαγής είναι η διαφάνεια. Χαρακτηριστικά της διαφάνειας είναι α) η ικανότητα να αναγνωρίζεται η δομή και τα συστατικά των σχηματισμών της, καθώς και η σημασία και η λειτουργία τους, β) η δυνατότητα συσχέτισης του κάθε μηχανισμού σε αναγνωρίσιμα σχήματα της γλώσσας, γ) η δυνατότητα συμπλήρωσης των συνδυαστικών περιορισμών και δ) η κατονομαστική πληρότητα (Φλιάτουρας, 2018, σελ. 244). Τέλος, κατά μία άλλη άποψη, ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά κατακτούν τη γλώσσα, αποτελεί βασικό παράγοντα γλωσσικής αλλαγής (Fromkin, 2022, σελ. 689).

Από την άλλη πλευρά, οι εξωτερικοί ή εξωγλωσσικοί λόγοι αφορούν κοινωνικούς παράγοντες εκτός του γλωσσικού συστήματος (Aitchison, 2012, σελ. 143). Ως η κατεξοχήν εξωγλωσσική αιτία αλλαγής θεωρείται η γλωσσική επαφή, η οποία προκύπτει ως επακόλουθο της επαφής πολιτισμών και της ανταλλαγής πολιτισμικών στοιχείων

(Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 198· Φλιάτουρας & Γαβριηλίδου, 2019, σελ. 727). Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται ο δανεισμός, τα αποτελέσματα του οποίου γίνονται εμφανή τόσο σε επίπεδο λεξιλογίου όσο και στο σύνολο της δομής της γλώσσας (Φλιάτουρας & Γαβριηλίδου, 2019, σελ. 727· Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 200). Τα ξένα στοιχεία που εισχωρούν σε μία γλώσσα δεν αποτελούν τυχαία υπόθεση, καθώς πρόκειται για γλωσσικά στοιχεία τα οποία αξιοποιούν υπάρχουσες τάσεις και συχνά επιταχύνουν αλλαγές που βρίσκονται ήδη σε εξέλιξη (Aitchison, 2012, σελ. 153). Μια άλλη κοινωνιογλωσσική αιτία της γλωσσικής αλλαγής βρίσκεται στη λειτουργική πλευρά της γλώσσας και στις ανάγκες των ομιλητών της, έτσι όπως διαμορφώνονται από το κοινωνικό περιβάλλον (Aitchison, 2012, σελ. 153-154). Οι εξωτερικές αλλαγές και η κοινωνική εξέλιξη έχουν σοβαρές επιπτώσεις στο λεξιλόγιο (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 199). Ειδικότερα, λέξεις οι οποίες αναφέρονται σε αντικείμενα ή έννοιες που πλέον έχουν χάσει την επικαιρότητά τους, εγκαταλείπονται από τους ομιλητές και κατά συνέπεια χάνονται (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 199· Aitchison, 2012, σελ. 154). Από την άλλη πλευρά, νέες κοινωνικές ανάγκες δημιουργούν νέες λέξεις και έννοιες (Aitchison, 2012, σελ. 154). Παράλληλα, η ύπαρξη γλωσσικής ποικιλίας σε συγχρονικό επίπεδο αποτελεί άλλη μία αιτία γλωσσικής αλλαγής (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 200-201). Η γλωσσική ετερογένεια οδηγεί στη συνύπαρξη παλαιότερων και νεότερων γλωσσικών τύπων μέχρι την επικράτηση του ενός έναντι του άλλου, η οποία πραγματώνεται μέσω των γλωσσικών επιλογών των φυσικών ομιλητών (Φλιάτουρας & Γαβριηλίδου, 2019, σελ. 723· Νικηφορίδου, 2001).

Συνοψίζοντας, η γλωσσική αλλαγή προκύπτει ως συνέπεια ποικίλων παραγόντων. Οι παράγοντες αυτοί μπορούν να διακριθούν σε αυτούς που σχετίζονται με τη δομή της γλώσσας (ενδογλωσσικοί), όπως η απλοποίηση, η απόκτηση κανονικότητας και οι επικοινωνιακές ανάγκες των ομιλητών, και σε αυτούς που καθορίζονται από το κοινωνικό περιβάλλον (εξωγλωσσικοί), όπως ο δανεισμός, οι λειτουργικές ανάγκες και η γλωσσική ποικιλία σε συγχρονικό επίπεδο (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 196-201· Fromkin, 2022, σελ. 687). Ωστόσο, όπως ήδη αναφέραμε, οι ακριβείς και βαθύτερες αιτίες που προκαλούν γλωσσικές αλλαγές είναι ακόμη απροσδιόριστες (Fromkin, 2022, σελ. 689). Η απάντηση, λοιπόν, στο ερώτημα ποια είναι τα αίτια της γλωσσικής αλλαγής είναι περίπλοκη και πολυδιάστατη, καθώς το φαινόμενο καθαυτό είναι εξαιρετικά σύνθετο (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 207).

1.2 Η γλωσσική αλλαγή στη διαχρονία της Ελληνικής

Η γλωσσική αλλαγή αποτελεί συστατικό ζώης των γλωσσών, καθώς η χρήση της γλώσσας είναι αυτή που επιφέρει την αλλαγή (Φραγκουδάκη, 2009, σελ. 46). Η μελέτη των σύγχρονων γλωσσών σε διαχρονικό επίπεδο αποδεικνύει ότι κάθε γλώσσα έχει διαμορφωθεί μέσα από τις συνεχείς γλωσσικές μεταβολές, οι οποίες συνέβησαν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους της ιστορίας της. Η ελληνική γλώσσα αποτελεί κατάλληλο πεδίο μελέτης γλωσσικής αλλαγής, εφόσον μαρτυρείται σχεδόν αδιάλειπτα από τον 14^ο αιώνα π.Χ. μέχρι σήμερα, με μοναδικό χάσμα στη γραπτή της παράδοση την περίοδο από το 1200 π.Χ. έως το 720 π.Χ. (Παπαναστασίου, 2007· Μπαμπινιώτης, 1998, σελ. 80).

Σύμφωνα με τον Βετρουδάκη (χ.χ.), διακρίνουμε στην ιστορία της Ελληνικής τις εξής περιόδους¹:

- Πρωτο-ελληνική (μέχρι τον 15^ο αι. π.Χ.)
- Αρχαία ελληνική (15^{ος} αι. – 300 π.Χ.)
- Ελληνιστική Κοινή (300 π.Χ. – 6^{ος} αι. μ.Χ.)
- Μεσαιωνική (6^{ος} αι. μ.Χ. – 15^{ος} αι.)
- Νεότερη ελληνική (15^{ος} αι. – σήμερα)

Η ελληνική γλώσσα, όπως και οι περισσότερες ευρωπαϊκές γλώσσες, κατάγεται από την ινδοευρωπαϊκή πρωτο-γλώσσα (ΠΠΕ) και διαμορφώθηκε μέσα από τη συνάντηση με το προελληνικό υπόστρωμα, δηλαδή με τις παλαιότερες γλώσσες που μιλιούνταν στον ελλαδικό χώρο (Φλιάτουρας, 2022, σελ. 141· Βετρουδάκης, χ.χ., σελ. 2· Χριστίδης, 2005, σελ. 90). Η πρωτοελληνική (ΠΕ) είναι η προδιαλεκτική αμάρτυρη φάση ανάμεσα στην Ινδοευρωπαϊκή και στην ΑΕ, και τοποθετείται χρονικά από το 4000 π.Χ. περίπου έως το 2000 π.Χ. (Φλιάτουρας, 2022, σελ. 143· Παπαναστασίου, 2007). Η διάσπαση της ΠΕ οδήγησε στις αρχαίες ελληνικές διαλέκτους (Παπαναστασίου, 2007). Οι βασικότερες αλλαγές αυτής της περιόδου αφορούν το φωνητικό-φωνολογικό επίπεδο γλωσσικής ανάλυσης (Φλιάτουρας, 2022, σελ. 143). Ενδεικτικά, αναφέρουμε την τροπή των ηχηρών δασέων συμφώνων στα αντίστοιχα άηχα, την αποβολή των συμφώνων στο τέλος λέξης, (εκτός από τα [r], [n] και [s]), τη φωνητική εξέλιξη των λαρυγγικών, καθώς επίσης και την

¹Βέβαια, η διαίρεση της ιστορίας μιας γλώσσας σε χρονικές περιόδους είναι εξαιρετικά συμβατική και τεχνητή, αφού οι μεταβολές σε μια γλώσσα συμβαίνουν σταδιακά και διαρκούν πολλά χρόνια (Μπαμπινιώτης, 1998, σελ. 80-81).

ανάπτυξη του τονικού νόμου της τρισυλλαβίας, σύμφωνα με τον οποίο ο τονισμός περιορίζεται στις τρεις τελευταίες συλλαβές (Παπαναστασίου, 2007· Clackson, 2014, σελ. 176, 177).

Η αρχαία ελληνική γλώσσα καλύπτει την περίοδο από την διάσπαση της Πρωτοελληνικής έως τη δημιουργία της Ελληνιστικής Κοινής (ΕΚ) (Παπαναστασίου, 2007). Όπως μαρτυρούν οι σωζόμενες επιγραφές του 8^{ου} αι. π.Χ., η ΑΕ αποτελούσε ένα μωσαϊκό διαλέκτων (Βετρουδάκης, χ.χ., σελ. 9· Χριστίδης, 2005, σελ. 158). Οι βασικές διαλεκτικές ομάδες της Αρχαίας Ελληνικής (ΑΕ) είναι: α) η Αττικοϊωνική, β) η Αιολική, γ) η Δωρική και δ) η Αρκαδοκυπριακή (Βετρουδάκης, χ.χ., σελ. 9). Από τον 5^ο αι. π.Χ. αρχίζει να ξεχωρίζει η αττική διάλεκτος ως αποτέλεσμα της επέκτασης της αθηναϊκής ηγεμονίας. Η δε υιοθέτησή της από τους Μακεδόνες βασιλείς θα οδηγήσει στην ευρεία χρήση της και συνακόλουθα στην υποχώρηση των άλλων διαλέκτων (Χριστίδης, 2005, σελ. 158· Παντελίδης, 2007· Βετρουδάκης, χ.χ., σελ. 10). Για αυτόν τον λόγο ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις μεταβολές της αττικοϊωνικής διαλέκτου (Παπαναστασίου, 2007). Σε φωνητικό-φωνολογικό επίπεδο, παρατηρούνται εξελίξεις όπως η τροπή του [ā] σε [ē], η απώλεια του δίγαμμου (F), η αποβολή του δασέος πνεύματος [h], καθώς και η επίδραση του νόμου του Grassman (Παπαναστασίου, 2007· Horrocks, 2010, σελ. 20· Καραλή, 2014, σελ. 338, 339). Σε επίπεδο σύνταξης, μια σημαντική διαφορά του κλασικού συστήματος σε σχέση με το ινδοευρωπαϊκό είναι η απώλεια τριών πτώσεων, οι ρόλοι των οποίων είτε αποδόθηκαν με εμπρόθετους προσδιορισμούς είτε ενσωματώθηκαν στους πτωτικούς τύπους που επέζησαν (Φιλίππακη-Warburton, 2014, σελ. 487). Τέλος, σε λεξιλογικό επίπεδο η Ελληνική δανείζεται πολλές λέξεις από την Περσική, ενώ συνεχίζεται η επιρροή των σημιτικών γλωσσών (Παπαναστασίου, 2007).

Τελικά, η αττική διάλεκτος αποτέλεσε τη βάση για τη δημιουργία της ΕΚ, δηλ. του κοινού γλωσσικού οργάνου που υποκατέστησε τις παλιές διαλέκτους και λειτούργησε ως η γλώσσα της διοίκησης, του εμπορίου και της οικονομίας (Παντελίδης, 2007· Βετρουδάκης, χ.χ., σελ. 12· Φλιάτουρας, 2022, σελ. 147). Προέκυψε τα χρόνια των κατακτήσεων του Μεγάλου Αλεξάνδρου (4^{ος} αιώνας π.Χ.) για πολιτικούς και οικονομικούς λόγους και η ελληνιστική περίοδος εκτείνεται από το 300 π.Χ. μέχρι τον 6^ο αι. μ.Χ. (Φλιάτουρας, 2022, σελ. 147· Μπαμπινιώτης, 1998, σελ. 113, 114). Η ΕΚ καθιερώθηκε ως η γλώσσα της καθημερινής επικοινωνίας στην Ανατολική Μεσόγειο και, όπως είναι φυσικό, υπέστη σημαντικές αλλαγές στο πέρασμα των χρόνων (Βετρουδάκης, χ.χ., σελ. 12· Χριστίδης, 2005, σελ. 185).

Η υιοθέτηση της ελληνικής γλώσσας από αλλόγλωσσους οδήγησε στην απλούστευση και στην εξομάλυνση της δομής της, διευκολύνοντας την υιοθέτησή της (Χριστίδης, 2005, σελ. 185). Οι αλλαγές αυτής της περιόδου καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τη σημερινή μορφή της Ελληνικής, δηλαδή τη Νέα Ελληνική (ΝΕ) (Βετρουδάκης, χ.χ., σελ. 185). Μερικές από τις γλωσσικές μεταβολές που παρατηρούνται αυτήν την περίοδο, σε φωνητικό-φωνολογικό επίπεδο, είναι ο μονοφθογγισμός των διφθόγγων, η τροπή των δασέων [p^h t^h k^h] σε εξακολουθητικά τριβόμενα [f θ x], η τροπή των ηχηρών κλειστών [b d g] σε εξακολουθητικά [v δ γ], η οριστική εξαφάνιση του φθόγγου *h* (ο οποίος αργότερα δηλώθηκε με τη δασεία), καθώς και η αντικατάσταση του μουσικού τονισμού της αρχαίας ελληνικής από τον δυναμικό τονισμό (Παπαναστασίου, 2007· Πετρούνιας, 2014, σελ. 495, 498· Browning, 1995, σελ. 35· Παντελίδης, 2007). Σε μορφολογικό επίπεδο, και συγκεκριμένα όσον αφορά το ονοματικό κλιτικό σύστημα, παρατηρείται η πλήρης εξαφάνιση του δυϊκού αριθμού, ο περιορισμός και η σταδιακή κατάργηση της δοτικής, καθώς και η απλοποίηση της κλίσης με τη βαθμιαία υποχώρηση της αρχαίας γ' κλίσης (Παπαναστασίου, 2014, σελ. 502, 503· Παπαναστασίου, 2007· Παντελίδης, 2007). Σε λεξιλογικό επίπεδο βασική πηγή δανεισμού αποτελεί η Λατινική αλλά και η Εβραϊκή (κυρίως με λέξεις του χριστιανικού λεξιλογίου), ενώ παλαιές λέξεις αποκτούν νέες σημασίες υπό την επίδραση του Χριστιανισμού (Παπαναστασίου, 2007).

Η περίοδος της ΜΕ και της ΝΕ (6^{ος} αιώνας μ. Χ. – σήμερα) διακρίνεται από πληθώρα και ποικιλία γλωσσικών μεταβολών (Παπαναστασίου, 2007). Κατά τη μεσαιωνική περίοδο και την Οθωμανοκρατία εντείνεται η διάκριση της καθημερινής δημώδους από την επίσημη αρχαίζουσα γλώσσα (Βετρουδάκης, χ.χ., σελ. 15). Ιδιαίτερα η Βυζαντινή περίοδος (11^{ος}-15^{ος} αι. μ.Χ.) διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της σύγχρονης ΝΕ, καθώς τότε χρησιμοποιείται για πρώτη φορά η δημώδης γλώσσα στη λογοτεχνία και δημιουργούνται οι ΝΕ διάλεκτοι, οι οποίες παίρνουν την τελική τους μορφή κατά την Τουρκοκρατία (Βετρουδάκης, χ.χ., σελ. 15· Παπαναστασίου, 2007). Κατά την πρώιμη μεσαιωνική εποχή, συνεχίζεται η επίδραση της Λατινικής, ενώ ακολουθούν δάνεια από σημιτικές γλώσσες, σλαβικές, αλβανικές και τουρκικές. Η ιταλική και η βενετσιάνικη επίδραση είναι σημαντική, κυρίως σε περιοχές με δυτική κατοχή (Παπαναστασίου, 2007).

Κατά την πρώιμη ΝΕ (16^{ος}-17^{ος} αι. μ.Χ.), ως φυσικό επακόλουθο της Τουρκοκρατίας, τα Τουρκικά αποτελούν πλέον μια νέα και βασική πηγή γλωσσικού δανεισμού (Φλιάτουρας, 2022, σελ. 150· Browning, 1972, σελ. 137, 138). Μέχρι την Επανάσταση του 1821 και τη

δημιουργία ανεξάρτητου ελληνικού κράτους δεν υπήρχε ενιαία ομιλούμενη γλώσσα. Αντίθετα, η ΝΕ ήταν ένα σύνολο διαλέκτων, όπως τα Πελοποννησιακά, τα Αθηναϊκά, τα βόρεια ιδιώματα, τα Κρητικά, τα Ποντιακά, τα Καππαδοκικά, τα Κατωιταλικά, τα Επτανησιακά κ.ά. (Χριστίδης, 2005, σελ. 142). Από τις πολλές αλλαγές που συντελούνται σε αυτήν τη μακρά περίοδο των 15 αιώνων, παραθέτουμε ενδεικτικά μερικές (Παπαναστασίου, 2007). Σε φωνητικό-φωνολογικό επίπεδο παρατηρείται η αποβολή του ληκτικού -ν, η γενίκευση της συνίζησης καθώς και η ανομοίωση τρόπου άρθρωσης σε συμπλέγματα συμφώνων (Παπαναστασίου, 2007· Tonnet, 2011, σελ. 136). Σε μορφολογικό επίπεδο παρατηρείται η αποβολή της άτονης ρηματικής αύξησης, η αντικατάσταση του Μέλλοντα από μια σειρά περιφράσεων και η εμφάνιση νέων παραγωγικών επιθημάτων, μερικά από τα οποία προέρχονται από δάνεια, όπως το ιταλικό -*άρω*, το τουρκικό -*τζής* και το βενετικό -*άδα* (Παπαναστασίου, 2007· Browning, 1995, σελ. 48, 49).

Η σύγχρονη ΝΕ καλύπτει την περίοδο από τον 18^ο αιώνα μέχρι σήμερα και καθορίστηκε από το Γλωσσικό Ζήτημα και τη συνακόλουθη κοινωνική διγλωσσία (Φλιάτουρας, 2022, σελ. 150). Το 1830 η ίδρυση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους καθιστά απαραίτητη την ύπαρξη μιας κοινής ομιλούμενης γλώσσας και το ερώτημα που τίθεται είναι ποια γλωσσική ποικιλία θα αποτελέσει την εθνική γλώσσα του νεοσύστατου κράτους (Χριστίδης, 2005, σελ. 144· Βετρουδάκης, χ.χ., σελ. 16). Οι τρεις μορφές γλώσσας που συζητιούνται είναι η Αρχαΐζουσα, η Καθαρεύουσα και η Δημοτική (Χριστίδης, 2005, σελ. 206). Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα το Γλωσσικό Ζήτημα, όπως ονομάστηκε, αποκτά πολιτικές διαστάσεις και κορυφώνεται με τη διαμάχη ανάμεσα στη Δημοτική και την Καθαρεύουσα (Διατσέντος, 2007). Η τελευταία θα παραμείνει ως η επίσημη εθνική γλώσσα μέχρι το 1976 (Βετρουδάκης, χ.χ., σελ. 20· Χριστίδης, 2005, σελ. 206). Ωστόσο, ήδη από τον 19^ο αιώνα το κίνημα του δημοτικισμού θα οδηγήσει στη σταδιακή επικράτηση της Δημοτικής στη λογοτεχνία και σε άλλες μορφές λόγου (Χριστίδης, 2005, σελ. 206).

Παράλληλα, η ελληνική γλώσσα δέχεται την επίδραση διαφόρων ξένων γλωσσών. Κατά τον 19^ο και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η επίδραση της Γαλλικής είναι εμφανής μέσω άμεσων ή μεταφραστικών δανείων, ενώ το διεθνές επιστημονικό λεξιλόγιο συνέβαλε επίσης στον εμπλουτισμό της γλώσσας (Παπαναστασίου, 2007). Σήμερα τα περισσότερα δάνεια προέρχονται από την Αγγλική. Επιπλέον, η επίδραση της ΑΕ υπήρξε διαρκής, καθώς μέσω της Καθαρεύουσας πλήθος λόγων λέξεων ενσωματώθηκε στο λεξιλόγιο της κοινής ΝΕ

(Παπαναστασίου, 2007). Τελικά, η αναγνώριση της Δημοτικής ως επίσημης γλώσσας το 1976 σηματοδοτεί την οριστική λήξη του γλωσσικού ζητήματος (Διατσέντος, 2007).

Συμπερασματικά, η ιστορική εξέλιξη των γλωσσών αποδεικνύει την αναπόφευκτη φύση της γλωσσικής αλλαγής. Η ελληνική γλώσσα αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα, καθώς έχει εξελιχθεί από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, μέσα από διαδοχικές φάσεις και μεταβολές σε φωνητικό-φωνολογικό, μορφολογικό, συντακτικό και λεξιλογικό επίπεδο. Από την Πρωτοελληνική και τις αρχαίες διαλέκτους έως την ΕΚ, τη Μεσαιωνική και τη ΝΕ, η γλώσσα προσαρμόστηκε στις κοινωνικές, πολιτικές και ιστορικές συνθήκες κάθε εποχής. Οι αλλαγές αυτές καθόρισαν τη σύγχρονη μορφή της Ελληνικής, αναδεικνύοντας τη δυναμική και την προσαρμοστικότητά της. Όποιες προσπάθειες έγιναν για να ρυθμίσουν ή να αποτρέψουν τη γλωσσική αλλαγή, απέτυχαν (Φλιάτουρας & Γαβριηλίδου, 2019, σελ. 734), γεγονός που αποδεικνύει ότι η γλώσσα, όπως όλα τα φυσικά πράγματα, συμμετέχει στη γενική ροή της αλλαγής και της εξέλιξης (Aitchison, 2012, σελ. 4). Αλλάζει αλλά δεν χαλάει (Χριστίδης, 2005, σελ. 22). Προσαρμόζεται στις νέες ανάγκες και καθορίζεται από τις ιστορικές και κοινωνικές εξελίξεις επιτελώντας έτσι τον σκοπό της.

2. Ο Αόριστος

Το παρόν κεφάλαιο δομείται σε τρεις ενότητες. Η πρώτη εξετάζει την παρουσία του Αορίστου σε διαγλωσσικό επίπεδο, ενώ η δεύτερη παρουσιάζει την εξέλιξη του ελληνικού Αορίστου ανά περίοδο της Ελληνικής. Τέλος, η τρίτη ενότητα εστιάζει στις περιγραφές του ΑΕ και του ΝΕ Αορίστου, όπως αυτές εντοπίζονται στα αντίστοιχα σχολικά εγχειρίδια της Α/θμιας και της Β/θμιας Εκπαίδευσης.

2.1 Ο Αόριστος διαγλωσσικά

Στις περισσότερες ευρωπαϊκές γλώσσες υπάρχει μια συστηματική γραμματική διάκριση μεταξύ Ενεστώτα και παρελθοντικών χρόνων, με τον Αόριστο να ανήκει στην κατηγορία των παρελθοντικών χρόνων (Dahl & Velupillai, 2013). Διαγλωσσικά ο Αόριστος είναι ίσως η μόνη κατηγορία της οποίας η ιδιότητα ως χρόνος δεν αμφισβητείται καθόλου (Dahl, 1985, σελ. 116). Η χρήση του Αορίστου τοποθετεί μια κατάσταση που συνέβη σε χρόνο προγενέστερο του παρόντος, υποδηλώνοντας ότι αυτή η κατάσταση δεν ισχύει πλέον, καθώς σε διαφορετική περίπτωση θα χρησιμοποιούνταν ο Ενεστώτας (Comrie, 1985, σελ. 41, 42).

Γενικά, στις ινδοευρωπαϊκές γλώσσες σηματοδοτείται η διάκριση παρελθοντικού και μη παρελθοντικού (Dahl & Velupillai, 2013). Η αντίθεση παρελθόντος και μη παρελθόντος στην αγγλική γλώσσα είναι ένα σαφές παράδειγμα γραμματικοποιημένης αντίθεσης. Είναι εντελώς αδύνατο να κατασκευάσουμε μια πρόταση στην αγγλική γλώσσα που να διατηρεί ουδετερότητα ανάμεσα στους δύο πόλους αυτής της αντίθεσης. Για παράδειγμα, η φράση *John runs* δηλώνει σαφώς μη-παρελθοντικό χρόνο, ενώ η φράση *John ran* αναφέρεται ξεκάθαρα στο παρελθόν (Comrie, 1985, σελ. 10). Ωστόσο, αυτή η διάκριση δεν είναι καθολική, καθώς σε πολλές γλώσσες δεν υπάρχει η γραμματική σήμανση της διαφοροποίησης παρελθοντικού και μη παρελθοντικού (Dahl & Velupillai, 2013).

Ο Αόριστος διαθέτει κυρίως μορφολογική σήμανση και στις περισσότερες περιπτώσεις σχηματίζεται με τη χρήση επιθημάτων (Dahl, 1985, σελ. 117). Ωστόσο, υπάρχουν και αρκετές εξαιρέσεις: στις σημιτικές γλώσσες ο Αόριστος δηλώνεται μέσω της παρελθοντικής ρηματικής κλίσης, ενώ στις γλώσσες της οικογένειας Νίγηρα-Κονγκό (εκτός από τις γλώσσες Μπαντού) η σήμανση γίνεται περιφραστικά. Επιπλέον, σε ορισμένες διαλέκτους, όπως η Κρεολική του Στενού του Φιτζρόι, χρησιμοποιούνται παρελθοντικοί δείκτες όπως

το *bin*, ενώ στα Τσεχικά υπάρχει ένας συνδυασμός ρηματικής κλίσης και επιθημάτων (Dahl, 1985, σελ. 117).

Η σχέση του Αορίστου με το παρελθόν διαφέρει από γλώσσα σε γλώσσα. Σε πολλές γλώσσες υπάρχει η διάκριση μεταξύ «κοντινού» και «μακρινού» παρελθόντος, με αποτέλεσμα ο Αόριστος να διακρίνεται σε υποκατηγορίες ανάλογα με το πότε συνέβη η ενέργεια για την οποία γίνεται λόγος. Συγκεκριμένα, ο χρόνος μπορεί να διακρίνεται σε τρεις βαθμούς απομακρυσμένης απόστασης στο παρελθόν: στο άμεσο παρελθόν για ενέργειες που έγιναν την ίδια μέρα, στο πρόσφατο παρελθόν για ενέργειες που έγιναν την προηγούμενη μέρα ή μια εβδομάδα νωρίτερα, και στο μακρινό παρελθόν για ενέργειες που συνέβησαν κάποιους μήνες πριν. Στις Ρομανικές γλώσσες (όπως τα Ισπανικά, τα Καταλανικά και τα Οξιτανικά), υπάρχουν δύο τύποι παρελθόντος: το «σύνθετο παρελθόν», το οποίο αφορά πρόσφατα γεγονότα, και το «απλό παρελθόν», το οποίο αφορά γεγονότα που συνέβησαν σε πιο απομακρυσμένο χρόνο. Αυτή η διάκριση έχει χαθεί στη σύγχρονη γαλλική γλώσσα (Dahl, 1985, σελ. 122-125).

Γενικά, η χρήση του Αορίστου τοποθετεί μια ενέργεια στο παρελθόν χωρίς να παρέχει πληροφορίες για τη διάρκειά της ή για το αν συνεχίζεται στο παρόν (Comrie, 1985, σελ. 41). Παρόλα αυτά, με τη χρήση του Αορίστου υπάρχει μια υπόνοια ότι η ενέργεια αυτή δεν συνεχίζεται στο παρόν ή πέρα από αυτό. Για παράδειγμα, η φράση *John was in Paris* δηλώνει ότι ο Τζον ήταν στο Παρίσι χωρίς να δίνει πληροφορίες για τη διάρκεια της παραμονής του εκεί. Ταυτόχρονα, δημιουργείται η εντύπωση ότι ο Τζον δεν βρίσκεται πλέον στο Παρίσι. Αυτό το υπονόημα, ωστόσο, μπορεί να ακυρωθεί εύκολα από τα συμφραζόμενα (Comrie, 1985, σελ. 42). Για παράδειγμα, η ίδια φράση μπορεί να αποτελεί απάντηση στο ερώτημα «Πού ήταν ο Τζον πριν από δέκα χρόνια;» χωρίς να αποκλείει το ενδεχόμενο να ζει ακόμα στο Παρίσι.

Παρόλο που οι περισσότερες χρήσεις του αγγλικού Αορίστου (Past Simple) χρησιμεύουν για να τοποθετήσουν γεγονότα στο παρελθόν, υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες αυτό δεν ισχύει. Μια από αυτές τις περιπτώσεις είναι η χρήση του Αορίστου στις Υποθετικές προτάσεις. Για παράδειγμα, στη φράση «If you did this, I would be very happy», το *did* δεν αναφέρεται στο παρελθόν αλλά σε μια υποθετική κατάσταση στο παρόν ή στο μέλλον. Μια άλλη περίπτωση χρήσης του Αορίστου είναι για την έκφραση ευγένειας. Έτσι, στη φράση «I just wanted to ask you if you could lend me a pound», το *wanted* δεν αναφέρεται στο παρελθόν, απλά καθιστά το αίτημα πιο ευγενικό (Comrie, 1985, σελ. 19).

Παρομοίως, σε ορισμένες γλώσσες, όπως τα Νορβηγικά και τα Γερμανικά, ο Αόριστος δεν χρησιμοποιείται αποκλειστικά για να αναφερθεί σε γεγονότα του παρελθόντος αλλά μπορεί να έχει και άλλες λειτουργίες. Ειδικότερα, στα Νορβηγικά μπορεί να εκφράσει έκπληξη ή ένα συναίσθημα που βιώνεται στο παρόν. Στη φράση *detta smakte godt* (κυριολεκτικά: «αυτό γεύτηκε καλό»), που σημαίνει «αυτό έχει ωραία γεύση», η μορφή του ρήματος είναι παρελθοντική, ενώ η σημασία του είναι παροντική. Επιπλέον, σε πολλές γλώσσες ο Αόριστος χρησιμοποιείται ακόμη και για αναφορές σε άμεσα μελλοντικά γεγονότα που πρόκειται να συμβούν. Ένα παράδειγμα είναι τα Ρώσικα, όπου όταν κάποιος ετοιμάζεται να φύγει μπορεί να πει *ja posel* (κυριολεκτικά: «έφυγα»), παρόλο που δεν έχει φύγει ακόμα. Τα παραδείγματα αυτά, τα οποία φαίνεται να έρχονται σε αντίθεση με τη γενική λειτουργία του Αορίστου ως δείκτη αναφοράς στο παρελθόν, δεν αναιρούν αυτή τη βασική του ιδιότητα. Αυτό οφείλεται στη διάκριση μεταξύ πρωτεύουσας και δευτερεύουσας σημασίας: η κύρια σημασία του Αορίστου είναι η αναφορά στο παρελθόν, ενώ η χρήση του για ευγένεια, έκφραση συναισθημάτων στο παρόν ή αναφορές σε κοντινά μελλοντικά γεγονότα αποτελούν πρόσθετες λειτουργίες της ίδιας μορφής (Comrie, 1985, σελ. 20). Παρόλα αυτά, δεν λείπουν και οι περιπτώσεις γλωσσών στις οποίες ο Αόριστος λειτουργεί απλώς ως «τετελεσμένος» χρόνος, όπως συμβαίνει στα Αρμένικα (Dahl & Velupillai, 2013). Συνεπώς, η διαγλωσσική ποικιλομορφία του Αορίστου αναδεικνύεται μέσα από τις διαφορετικές χρήσεις του σε διάφορες γλώσσες, χωρίς όμως να ακυρώνεται η πρωταρχική του λειτουργία ως παρελθοντικού χρόνου.

2.2 Ο Αόριστος στην Ελληνική

2.2.1 Ιστορική εξέλιξη

Κατά την ιστορική πορεία της Ελληνικής, ο Αόριστος παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις σε μορφολογικό και σημασιολογικό επίπεδο. Παρόλο που ο Αόριστος κατατάσσεται στα γραμματικά φαινόμενα που δεν έχουν υποστεί ριζικές αλλαγές, η μορφολογία του στη ΝΕ είναι εμφανώς απλούστερη σε σύγκριση με την αντίστοιχη της ΑΕ (Πουλοπούλου, 2015, σελ. 113). Όσον αφορά τη σημασιολογική του αλλαγή, ο Αόριστος στη ΝΕ συνδέεται περισσότερο με την έννοια της όψης παρά με την έννοια του χρόνου, ενώ εμφανίζει σημαντική πραγματολογική ευελιξία (Μαυρακάκης, χ.χ., σελ. 2· Μόξερ, 2009, σελ. 93). Η παρούσα ενότητα αποτελείται από τέσσερις υποενότητες, καθεμία εκ των

οποίων περιγράφει τη γλωσσική εξέλιξη του Αορίστου στην ΑΕ (2.2.1.1), την ΕΚ (2.2.1.2), τη ΜΕ (2.2.1.3) και τη ΝΕ (2.2.1.4).

2.2.1.1 Αρχαία Ελληνική

Στην κλασική ΑΕ ο Αόριστος διαθέτει ισχυρή χρονική διάσταση, καθώς η Οριστική Αορίστου δηλώνει κυρίως το παρελθόν και εκφράζει το στιγμιαίο. Έτσι, βρίσκεται σε σαφή αντίθεση με τον Παρατατικό, ο οποίος ήταν πάντοτε ο παρελθοντικός χρόνος που δήλωνε το εξακολουθητικό (Μόζερ, 2009, σελ. 179). Ωστόσο, ο Αόριστος δεν χρησιμοποιείται αποκλειστικά για το παρελθόν στα Ομηρικά Έπη, τον Πλάτωνα, την ελληνική τραγωδία και την Καινή Διαθήκη, ενώ ο Αόριστος στην ΠΙΕ δεν είχε ξεκάθαρα χρονική χρήση και η ύπαρξή του ως ξεχωριστής χρονικής βαθμίδας φαίνεται να αποτελεί μεταγενέστερη εξέλιξη της Ελληνικής (Christensen, 2013, σελ. 138, 139).

Στην κλασική περίοδο η αντίθεση του Αορίστου με τον Παρατατικό γίνεται πιο συστηματική, καθώς, όπως παρατηρείται κυρίως σε αφηγηματικά κείμενα, ο Αόριστος χρησιμοποιείται για γεγονότα τα οποία αναφέρονται συνοπτικά, ενώ ο Παρατατικός χρησιμοποιείται όταν τονίζεται η διάρκεια ή η επαναληπτικότητά τους. Επιπλέον, ο Αόριστος χρησιμοποιείται πολύ συχνά για να δηλώσει το προτερόχρονο στο παρελθόν αντί του Υπερσυντέλικου (Μόζερ, 2009, σελ. 179-180). Το δε αοριστικό θέμα διακρίνεται από το ενεστωτικό, καθώς το πρώτο δηλώνει ένα ολοκληρωμένο γεγονός και αποδίδει το συνοπτικό, ενώ το δεύτερο εκφράζει μια εν εξελίξει ή επαναλαμβανόμενη πράξη ή δραστηριότητα και αποδίδει το μη συνοπτικό (Μόζερ, 2009, σελ. 180, 199· Christensen, 2013, σελ. 139).

Παρόλα αυτά, η χρήση του Αορίστου κατά την κλασική περίοδο παρουσιάζει μια ευελιξία ως προς τη δήλωση του χρόνου και αναπτύσσει επιπλέον σημασίες και λειτουργίες (Μόζερ, 2009, σελ. 180). Ειδικότερα, η χρήση του μπορεί να δηλώνει την έναρξη μιας πράξης ή την είσοδο του υποκειμένου σε μια κατάσταση (εναρκτικός Αόριστος), ενώ σε γνωμικά ή παρομοιώσεις ο Αόριστος ισοδυναμεί με Ενεστώτα και δηλώνει διαχρονικές αλήθειες (γνωμικός Αόριστος). Επιπλέον, μπορεί να αποκτά σημασία επικείμενου μέλλοντος, για να δηλώσει ότι το γεγονός που περιγράφει το ρήμα θα συμβεί αναπόφευκτα. Τέλος, η Οριστική Αορίστου ισοδυναμεί με Ενεστώτα όταν χρησιμοποιείται σε διαλόγους για γεγονότα που μόλις συνέβησαν ή ανήκουν στο άμεσο παρελθόν και συνήθως συνοδεύεται από επιρρήματα όπως *ἄρτι*, *νῦν* κ.ά. (Τσέλικας, 2025).

Παράλληλα, η γενίκευση της αύξησης στους παρελθοντικούς χρόνους και κατά συνέπεια στον Αόριστο αποδεικνύει τη σημασία που έχει για το ρηματικό σύστημα η διάκριση μεταξύ παρελθοντικού και μη παρελθοντικού (Μόζερ, 2009, σελ. 198). Η αύξηση, η οποία πιθανόν προέρχεται από ΠΠΕ μόριο που δήλωνε παρελθοντικό γεγονός, καθιερώνεται πλέον ως κύριο γνώρισμα του Αορίστου στην Οριστική έγκλιση. Επιπλέον, σε αντίθεση με τον Ενεστώτα, η μορφολογία του Αορίστου διαφοροποιείται μεταξύ Μέσης και Παθητικής φωνής. Στα περισσότερα ρήματα, η Ενεργητική και η Μέση φωνή σχηματίζονται από το ίδιο θέμα, ενώ η Παθητική από διαφορετικό. Ο Σιγματικός Αόριστος αναπτύχθηκε σταδιακά και τελικά κυριάρχησε στην αττική διάλεκτο, αντικαθιστώντας σε μεγάλο βαθμό τους δεύτερους, ριζικούς, Αορίστους που ήταν συχνότεροι στον Όμηρο. Ο Σιγματικός Αόριστος σχηματίζεται με την προσθήκη ενός [s] στη ρηματική ρίζα (π.χ. παύω → *ἔπαυσα*) και χρησιμοποιεί τις προσωπικές καταλήξεις του αθέματος Αορίστου (Christensen, 2013, σελ. 139-140). Στους Σιγματικούς Αορίστους της ΑΕ, η ρηματική ρίζα παρουσιάζει ποικιλία μορφών ανάλογα με τα φωνολογικά της χαρακτηριστικά. Συνεπώς, τα συνηρημένα ρήματα εκτείνουν το ριζικό τους φωνήεν (π.χ. τιμάω → *ἐτίμησα*, δηλόω → *ἐδήλωσα*), ενώ οι ρηματικές ρίζες που λήγουν σε σύμφωνα αλλάζουν ανάλογα με την κατηγορία του συμφώνου: τα χειλικά σύμφωνα (π, β, φ) εξελίσσονται σε -ψ (π.χ. γράφω → *ἔγραψα*), τα οδοντικά (τ, δ, θ) αφομοιώνονται από το -σ- και στη συνέχεια απλοποιούνται (π.χ. πείθω → *ἔπεισα*) και τα ουρανικά (κ, γ, χ) εξελίσσονται σε -ξ (π.χ. λήγω → *ἔληξα*). Επιπλέον, στις ρηματικές ρίζες που τελειώνουν σε υγρά και ένρινα (λ, ρ, μ, ν) συχνά εκτείνεται το φωνήεν τους (π.χ. ἀγγέλλω → *ἤγγειλα*, μένω → *ἔμεινα*). Αναφορικά με τους δεύτερους Αορίστους χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: τους ριζικούς Αορίστους και τους θεματικούς Αορίστους, μορφές οι οποίες προέρχονται από την ΠΠΕ και αντανakλούν παλαιότερα χαρακτηριστικά του ρήματος. Παράλληλα, τα ρήματα σε -μι σχηματίζουν τον Αόριστο όπως οι άλλοι ριζικοί αόριστοι, με εξαίρεση τον ενικό αριθμό του Ενεργητικού Αορίστου, τον οποίο σχηματίζουν με την κατάληξη -κα (π.χ. *ἔθηκα*, *ἔδωκα* κ.ά.) (Christensen, 2013, σελ. 140). Στο σημείο αυτό, μπορούμε να επισημάνουμε τη σταδιακή εξαφάνιση των αρχαιότερων γραμματικών τύπων *ἔθεμεν*, *ἔθετε*, *ἔθεσαν* του πληθυντικού Αορίστου *ἔθηκα*, που βάσει του ενικού *ἔδωσαν* *ἐθήκαμεν*, *ἐθήκατε*, *ἔθηκαν* (Χόρροκς, 2018, σελ. 101).

Συμπερασματικά, ο Αόριστος κατά την κλασική περίοδο της ΑΕ καθιερώνεται ως παρελθοντικός χρόνος με συνοπτική σημασία. Ωστόσο, η χρήση του επεκτείνεται και αποκτά ευρύτερη λειτουργικότητα, εκφράζοντας ειδικές σημασίες, όπως έναρξη πράξης (εναρκτικός Αόριστος), διαχρονικές αλήθειες (γνωμικός Αόριστος), καθώς και το

επικείμενο μέλλον. Η γενίκευση της αύξησης στην Οριστική και η διαφοροποίησή του σε Ενεργητική, Μέση και Παθητική φωνή ενισχύουν τη μορφολογική του διάκριση. Τέλος, η κυριαρχία του Σιγματικού Αορίστου σε συνδυασμό με τις φωνολογικές μεταβολές στη ρηματική ρίζα αποτελεί μια σημαντική εξέλιξη στον σχηματισμό και την τυποποίηση του Αορίστου στο ρηματικό σύστημα της Ελληνικής.

2.2.1.2 Ελληνιστική Κοινή

Ήδη από την κλασική εποχή ο Αόριστος έχει προσδιοριστεί ως παρελθοντικός χρόνος, λειτουργία η οποία ενισχύεται και γίνεται εντονότερη κατά την Ελληνιστική περίοδο. Οι αλλαγές που σημειώνονται αυτή την περίοδο αφορούν τόσο το σημασιολογικό όσο και το μορφολογικό επίπεδο. Σε σημασιολογικό επίπεδο, ο Αόριστος διατηρεί τη συνοπτική του σημασία, ενώ ταυτόχρονα συνεχίζει να δηλώνει εναρκτικότητα, σε αντίθεση με τη στατικότητα του Ενεστώτα. Παράλληλα, παύει να χρησιμοποιείται γνωμικά ή παγχρονικά (δηλαδή με άχρονες σημασίες), εξέλιξη που καταδεικνύει την τάση του ρηματικού συστήματος προς τη συστηματική κατανομή των χρόνων με βάση τη χρονική βαθμίδα. Παράλληλα, διατηρεί την τροπική χρήση του στους Υποθετικούς λόγους του μη πραγματικού, χρήση η οποία χάνεται στους επόμενους αιώνες, καθώς τη λειτουργία αυτή την αναλαμβάνει ο Παρατατικός, ενώ η μετοχή Αορίστου σχεδόν πάντοτε δηλώνει χρονική σχέση και συγκεκριμένα το προτερόχρονο, με τις άλλες επιρρηματικές σημασίες της μετοχής (π.χ. αιτιολογική κ.ά.) να υποχωρούν. Σε μορφολογικό επίπεδο ο Παρακείμενος έχει ταυτιστεί σε μεγάλο βαθμό με τον Αόριστο, με τον οποίο εναλλάσσεται ελεύθερα χωρίς αυστηρή διάκριση, ενώ το αποψιακό σύστημα γίνεται καθαρά διπολικό με βάση τη διάκριση συνοπτικό (Αόριστος, Παρακείμενος) και μη συνοπτικό (Ενεστώτας, Παρατατικός), γνώρισμα το οποίο συναντάται και στη σύγχρονη μορφή της Ελληνικής (Μόζερ, 2009, σελ. 210-211, 230-232).

Παράλληλα, στην ΕΚ παρατηρείται η εδραίωση της διάκρισης μεταξύ του ανώμαλου ισχυρού Αορίστου (με τις καταλήξεις -ον, -εξ, -ε) και του ασθενούς (με τις καταλήξεις -(σ)α, -(σ)ας, -(σ)ε). Οι ασθενείς τύποι γίνονται συχνότεροι και αποτελούν χαρακτηριστικό του μεσαίου προς χαμηλού επιπέδου ύφους. Μια άλλη μορφολογική αλλαγή αυτής της περιόδου είναι η μείωση της διάκρισης του μέσου και του παθητικού Αορίστου, καθώς στην ΕΚ οι καταλήξεις του μέσου Αορίστου (-(σ)άμην, -όμην) αντικαθίστανται από εκείνες του παθητικού Αορίστου (-(θ)ην). Επιπλέον, χάνεται η διάκριση μεταξύ της Υποτακτικής

Αορίστου *-(σ)ώνται*) και της Οριστικής Μέλλοντα *-(σ)όνται*) λόγω της απώλειας της μακρότητας των φωνηέντων (Χόρροκς, 2018, σελ. 147-185).

Γενικά, μπορούμε να σημειώσουμε τη μεγαλύτερη συστηματοποίηση του ρηματικού συστήματος ως προς τη δήλωση του χρόνου και της όψης (Μόζερ, 2009, σελ. 231). Αναφορικά με τον Αόριστο, σημαντική εξέλιξη αυτής της περιόδου είναι η λειτουργική και μορφολογική του σύμπτωση με τον Παρακειμένο (Χόρροκς, 2018, σελ. 188). Η εξέλιξη αυτή μπορεί να θεωρηθεί ως επιρροή από τη Λατινική και ειδικότερα από τη διττή χρήση του λατινικού Παρακειμένου ως παρελθοντικού χρόνου με τέλεια όψη και ως καταστασιακού Ενεστώτα (Χόρροκς, 2018, σελ. 188). Ωστόσο, σχετικά με τη γενικότερη επίδραση της Λατινικής κατά την ελληνιστική περίοδο, ο Χόρροκς (2018, σελ. 186) σημειώνει ότι η Λατινική δεν αποτέλεσε παρά έναν εξωτερικό παράγοντα ο οποίος ενίσχυσε ενδογλωσσικά δρομολογημένες εξελίξεις.

2.2.1.3 Μεσαιωνική Ελληνική

Κατά την περίοδο της ΜΕ συνεχίζονται οι σημασιολογικές και μορφολογικές μεταβολές του Αορίστου. Αρχικά, παύει να χρησιμοποιείται σε τροπικά περιβάλλοντα, όπως οι Υποθετικοί λόγοι του μη πραγματικού, με τον Παρατατικό να αναλαμβάνει μεγαλύτερο λειτουργικό ρόλο σε τέτοιες χρήσεις. Την περίοδο αυτή συστηματοποιείται ακόμα περισσότερο η αντίθεση του Αορίστου με τον Παρατατικό όχι μόνο αποψιακά (συνοπτικότητα) αλλά και τροπικά (γεγονοτικότητα) (Μόζερ, 2009, σελ. 235-236). Εξακολουθεί να δηλώνει το προτερόχρονο και να διατηρεί την εναρκτική του σημασία, ενώ έχει χάσει πολλές από τις μη παρελθοντικές του χρήσεις, αλλαγή που είχε δρομολογηθεί ήδη από την κλασική περίοδο. Σημαντική εξέλιξη της περιόδου αποτελεί η λειτουργική και μορφολογική συγχώνευση των τύπων του Αορίστου και του Παρακειμένου (Χόρροκς, 2018, σελ. 442· Μόζερ, 2009, σελ. 235-236). Σε πολλές περιπτώσεις οι τύποι του Παρακειμένου αντικαθιστούν τους αντίστοιχους τύπους του Αορίστου (π.χ. *ἔστηκα* αντί για *ἔστην*, *εὔρηκα* αντί για *εὔρον*, *ἔβηκα* αντί για *ἔβην*) (Χόρροκς, 2018, σελ. 443). Παράλληλα, οι τύποι του Αορίστου με *-κ-* (π.χ. *ἔδωκα*, *ἔγνωκα*) κατέληξαν να ανταγωνίζονται τους αντίστοιχους σιγματικούς τύπους (π.χ. *ἔδωσα*, *ἔγνωσα*). Τελικά, η χρήση των τύπων με *-κ-* γενικεύτηκε σε ορισμένες διαλέκτους, ενώ οι σιγματικοί τύποι επικράτησαν στη ΝΕ. Ιδιαίτερη σημασία έχουν και οι μορφολογικές αλλαγές του παθητικού Αορίστου. Στον παθητικό Αόριστο η κατάληξη *-ην* στο *α'* και *γ'* εν. οδήγησε σε ομοηχία, η οποία επιλύθηκε

με την αντικατάσταση της κατάληξης του 1^{ου} ενικού (-ην) από το -ηκα, κατ' αναλογία του μοντέλου *ἔβην/ἔβηκα*. Οι τύποι του παθητικού Αορίστου με θέμα -ηκ- καθιερώνονται στη ΝΕ σε όλα τα ρήματα, με ελάχιστες εξαιρέσεις (Χόρροκς, 2018, σελ. 443-444).

Χαρακτηριστική εξέλιξη της περιόδου αποτελεί και η απώλεια της αύξης. Η χρονική αύξηση σταδιακά εγκαταλείφθηκε λόγω της ποικιλομορφίας της και της απώλειας της μακρότητας των φωνηέντων. Στην ύστερη ΜΕ η συλλαβική αύξηση διατηρείται μόνο όταν τονίζεται, με εξαίρεση ορισμένες διαλέκτους (Χόρροκς, 2018, σελ. 468). Την περίοδο αυτή παρατηρείται, επίσης, η ενοποίηση των καταλήξεων των παρελθοντικών χρόνων (Παρατατικός, Αόριστος, Παρακείμενος) και ο συνδυασμός τους σε ένα ενιαίο σύστημα. Έτσι, εντοπίζουμε τις καταλήξεις -α, -ες, -ε, -αμεν, -ατε/ετε, -αν(ε)/ασι(ν). Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του Αορίστου και του Παρακειμένου -σ-/-κ- προστίθενται ως προθήματα στις καταλήξεις (Χόρροκς, 2018, σελ. 466-467). Όσον αφορά το απαρέμφατο του Αορίστου, κατά τους όψιμους μεσαιωνικούς χρόνους αναμορφώθηκε σύμφωνα με το απαρέμφατο του Ενεστώτα, δηλαδή σε -(σ)ει(ν) (Χόρροκς, 2018, σελ. 434).

Ένα άλλο φαινόμενο το οποίο παρατηρείται αυτή την περίοδο είναι η υποκατάσταση του αοριστικού [-s-] με το ενεστωτικό [-n-] (π.χ. *σβήνω* βάσει του Αορίστου *ἔσβησα*, *χύνω* βάσει του *ἔχυσα*, *στήνω* βάσει του *ἔστησα* κ.ά.). Ο Χόρροκς (2018, σελ. 448) παρατηρεί ότι αυτό το -ν- εξαπλώθηκε σε υγρόληκτα ρήματα (π.χ. *φέρω*), για να εξαλείψει τη σύγχυση της ομοηχίας μεταξύ της Οριστικής του Ενεστώτα (*φέρω* που έγινε *φέρνω*) και της Υποτακτικής του Αορίστου (*φέρω*). Γενικά, οι νέοι Ενεστώτες σε πολλές ομάδες ρημάτων ανασχηματίστηκαν βάσει του θέματος του Αορίστου (π.χ. *μαθ-αίνω* < *ἔ-μαθ-α* κ.ά.) (Χόρροκς, 2018, σελ. 450).

2.2.1.4 Νέα Ελληνική

Το ρήμα αποτελεί το πιο σύνθετο μέρος του μορφολογικού συστήματος της ΝΕ, καθώς με τις μορφολογικές του διαφοροποιήσεις δηλώνεται το πρόσωπο, ο χρόνος, η όψη, η φωνή, η διάθεση κ.ά. (Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton, 2022, σελ. 111· Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου, 2014, σελ. 74). Αναφορικά με τη γραμματική έκφραση του χρόνου, η ΝΕ διαθέτει 8 χρόνους και κυριαρχεί η διάκριση παρελθοντικών και μη παρελθοντικών χρόνων (Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton, 2022, σελ. 112). Ο Αόριστος αποτελεί βασικό χρόνο της ΝΕ και χρησιμοποιείται για να περιγράψει ενέργειες που έλαβαν

χώρα στο παρελθόν (Πουλοπούλου, 2015, σελ. 120). Σε αντίθεση με το θέμα του Ενεστώτα, το αοριστικό θέμα εκφράζει τη συνοπτική όψη, τη θεώρηση δηλαδή μιας πράξης ως ολοκληρωμένης (Μόζερ, 2009, σελ. 137). Όσον αφορά τα δύο είδη όψεων στη ΝΕ (συνοπτική, μη συνοπτική), η διαφοροποίησή τους δεν εξαρτάται από την αντικειμενική χρονική διαφοροποίηση των γεγονότων, αλλά από την οπτική γωνία που επιλέγεται κάθε φορά (Μόζερ, 2009, σελ. 137-138).

Σχετικά με τη μορφολογία του Αορίστου στη ΝΕ, η αύξηση ε- εξακολουθεί να αποτελεί βασικό μορφολογικό χαρακτηριστικό του Αορίστου, με τη διαφορά ότι η αύξηση αποβάλλεται όταν δεν τονίζεται (π.χ. *έγραψα, γράψαμε*) (Μαυρακάκης, χ.χ., σελ. 2). Παράλληλα, σε αντίθεση με τον Ενεστώτα, η μορφολογία του Αορίστου είναι απλούστερη όσον αφορά τις καταλήξεις, καθώς όλα τα ρήματα σχηματίζουν τον Αόριστο με τις ίδιες καταλήξεις (-α, -ες, -ε, -αμε, -ατε, -αν(ε)) (Πουλοπούλου, 2015, σελ. 113· Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton, 2022, σελ. 119, 120). Η δυσκολία έγκειται στον σχηματισμό του αοριστικού θέματος, το οποίο σε αρκετές περιπτώσεις διαφέρει σημαντικά από το ενεστωτικό, π.χ. *τρώω-έφαγα* (Πουλοπούλου, 2015, σελ. 114). Οι πιο συχνοί τρόποι μορφολογικής διάκρισης ανάμεσα στο ενεστωτικό και το αοριστικό θέμα είναι οι εξής: α) με την προσθήκη ενός (ορθογραφικού ή φωνολογικού) -σ- (π.χ. *έγραφα-έγραψα*), β) μέσω αλλαγής φωνηέντων (π.χ. *έπλενα-έπλυνα*), γ) με συνδυασμό των δύο παραπάνω διαδικασιών (π.χ. *αγαπούσα – αγάπησα*), δ) με επιπλέον αλλαγές, οι οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις είναι εμφανείς, ενώ σε άλλες απρόβλεπτες (π.χ. *έκλαιγα – έκλαψα, έβλεπα – είδα*) (Τσαγγαλίδης, 2013, σελ. 10, 11).

Όπως ήδη αναφέραμε, η βασική λειτουργία του Αορίστου στη ΝΕ είναι η δήλωση μιας ολοκληρωμένης ενέργειας, η οποία συνέβη στο παρελθόν (Μαυρακάκης, χ.χ., σελ. 2). Ως εκ τούτου, συνήθως συνδυάζεται με επιρρήματα που σχετίζονται με το παρελθόν (π.χ. *χθες, προχθές, πέρυσι, πρόπερσι κ.ά.*), με προθετικές φράσεις που εισάγονται με το *πριν* (π.χ. *Έφτασα πριν τρεις μέρες*), με απλή (μη προθετική) χρονική αιτιατική, η οποία συνοδεύεται από τα επίθετα *προηγούμενος* και *περασμένος* (π.χ. *Την προηγούμενη Τετάρτη πήγαμε στην Αθήνα*) (Πουλοπούλου, 2015, σελ. 120, 121). Αποψιακά ο Αόριστος ανήκει στο [+ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ] και έτσι διαφοροποιείται από τον Παρατατικό (Μόζερ, 2009, σελ. 93). Η διαφοροποίηση μεταξύ συνοπτικού (αοριστικό θέμα) και μη συνοπτικού (ενεστωτικό θέμα) είναι θέμα διαφορετικής οπτικής του ομιλητή, ο οποίος είτε επιλέγει να παρουσιάσει μια ενέργεια ως ένα ολοκληρωμένο γεγονός (συνοπτικά, π.χ. *Έγραψα ένα γράμμα*) είτε ως

διαδικασία (μη συνοπτικά, π.χ. *Έγραφα ένα γράμμα*) (Τσαγγαλίδης, 2013, σελ. 18, 24). Η διαφορά που προκύπτει είναι ποσοτική και όχι ποιοτική (Τσαγγαλίδης, 2013, σελ. 24). Συνεπώς, η διαφορά Αορίστου και Παρατατικού δεν είναι χρονική αλλά αποψιακή (Τσαγγαλίδης, 2013, σελ. 9).

Μια άλλη περίπτωση διάκρισης όψης αποτελεί η διαφοροποίηση της Προστακτικής Ενεστώτα από την Προστατική Αόριστου (Τσαγγαλίδης, 2013, σελ. 14). Για παράδειγμα, στους τύπους *γράφει* και *γράψε* γίνεται εμφανές ότι η διαφορά τους δεν είναι χρονική - καθώς η προστακτική δεν έχει χρονική αναφορά ούτε στο παρόν ούτε στο παρελθόν - αλλά αφορά την όψη της ενέργειας (μη συνοπτικής, συνοπτικής) (Τσαγγαλίδης, 2013, σελ. 14). Παρά τη βασική χρονική αναφορά του, ο Αόριστος παρουσιάζει ποικιλία χρήσεων (Μόξερ, 2009, σελ. 93). Μπορεί να χρησιμοποιηθεί: α) σε γνωμικά (π.χ. *Ποιος είδε τον Θεό και δεν τον φοβήθηκε;*) αντί για τον Ενεστώτα, για να δηλώσει κάτι που ισχύει γενικά, β) με μελλοντική σημασία σε ένα βέβαιο γεγονός (π.χ. *Έφτασε!*), γ) για να δηλώσει το προτερόχρονο αντί του Υπερσυντελικού (π.χ. *Ήρθε χθες και μου έφερε τα χρήματα*) και δ) με εναρκτική σημασία, για να δηλώσει την είσοδο σε μια κατάσταση (π.χ. *Κοιμήθηκε στις τρεις η ώρα το απόγευμα*) (Μόξερ, 2009, σελ. 93, 94).

Η μελέτη του Αορίστου στη ΝΕ αναδεικνύει την αλληλένδετη σχέση μεταξύ γραμματικού χρόνου και ρηματικής όψης. Η διάκριση μεταξύ συνοπτικού θέματος και μη συνοπτικού είναι θεμελιώδους σημασίας για το ρηματικό σύστημα της ΝΕ και διαπλέκεται με το σύστημα των χρόνων (Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton, 2022, σελ. 112, 113). Η όψη του ρήματος αφορά τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται μια ενέργεια από τον ομιλητή (Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton, 2022, σελ. 218). Η συνοπτική όψη του Αορίστου εκφράζει μια ενέργεια, η οποία θεωρείται στην ολότητά της ως μοναδικό και ολοκληρωμένο γεγονός (Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton, 2022, σελ. 220). Παράλληλα, ο Αόριστος δεν περιορίζεται μόνο στην αναφορά σε μια ολοκληρωμένη ενέργεια του παρελθόντος αλλά εμφανίζει ποικιλία χρήσεων σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα (Μόξερ, 2009, σελ. 93). Αυτή η πραγματολογική ευελιξία του Αορίστου τον καθιστά ιδιαίτερα εύχρηστο στη ΝΕ (Μόξερ, 2009, σελ. 93).

2.3 Ο Αόριστος στην Εκπαίδευση

Η διδασκαλία του ρηματικού συστήματος έχει πρωτεύοντα ρόλο στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η διδασκαλία του χρονικού συστήματος της Ελληνικής, με τον Αόριστο να κατατάσσεται ξεκάθαρα στην κατηγορία του χρόνου. Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται οι περιγραφές του Αορίστου στα σχολικά εγχειρίδια της Α/θμιας και της Β/θμιας εκπαίδευσης. Στη Β/θμια εκπαίδευση περιλαμβάνεται και η περιγραφή του Αορίστου στην ΑΕ. Στις υποενότητες που ακολουθούν, αρχικά παρουσιάζονται οι περιγραφές του ΑΕ Αορίστου βάσει των διδακτικών βιβλίων και της γραμματικής και στη συνέχεια αναφέρονται οι περιγραφές του ΝΕ Αορίστου σύμφωνα με τα σχετικά σχολικά εγχειρίδια.

2.3.1 Περιγραφές του Αορίστου

2.3.1.1 Αρχαία Ελληνική

Η διδασκαλία της ΑΕ κατέχει κεντρική θέση στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Η πρώτη επαφή των μαθητών/-τριών με την ΑΕ λαμβάνει χώρα κατά την Α' Γυμνασίου μέσω των αντίστοιχων σχολικών εγχειριδίων. Στην Ενότητα 7 του σχολικού βιβλίου της ΑΕ της Α' Γυμνασίου παρουσιάζεται ο σχηματισμός της Οριστικής Αορίστου ενεργητικής φωνής των βαρύτονων ρημάτων, αφού έχει προηγηθεί η διδασκαλία της συλλαβικής και χρονικής αύξησης στους παρελθοντικούς χρόνους (Μπεζαντάκος κ.ά., 2018, σελ. 57-58). Για τον σχηματισμό της Οριστικής του Αορίστου αναφέρονται η παρουσία της αύξησης, η προσθήκη του χρονικού χαρακτήρα -σ- στο θέμα του ρήματος και οι αντίστοιχες καταλήξεις του Αορίστου (έ-λυ-σ-α) (Μπεζαντάκος, 2018, σελ. 58). Παρατίθεται συγκριτικός πίνακας με την κλίση του ρήματος λύω στην Οριστική Αορίστου της ΑΕ και της ΝΕ με σκοπό την επισήμανση των ομοιοτήτων. Στη συνέχεια, περιγράφεται ο σχηματισμός της Οριστικής του Αορίστου των αφωνόληκτων ρημάτων παραπέμποντας στον σχηματισμό του Μέλλοντα, όπου ο άφωνος χαρακτήρας του ρήματος συγχωνεύεται με τον χρονικό χαρακτήρα -σ- (χειλικός χαρακτήρας + σ → ψ, ουρανικός χαρακτήρας + σ → ξ, οδοντικός χαρακτήρας + σ → σ). Αξίζει να σημειωθεί ότι η διδασκαλία του σχηματισμού της Οριστικής του Αορίστου συνδυάζεται με τον αντίστοιχο σχηματισμό του Παρατατικού ως άλλου παρελθοντικού χρόνου. Ο Αόριστος και ο Παρατατικός συσχετίζονται λόγω της κοινής παρελθοντικής αναφοράς τους, παρόλο που διαφέρουν ως προς την όψη (συνοπτική,

μη συνοπτική). Η ύλη της Α' Γυμνασίου ως προς τον Αόριστο ολοκληρώνεται με την αναφορά στον σχηματισμό του αοριστικού απαρεμφάτου και της μετοχής Αορίστου, καθώς και στον συντακτικό τους ρόλο (Μπεζαντάκος, κ.ά., 2018, σελ. 102-104). Στη Β' Γυμνασίου στο βιβλίο των Παπαθωμά κ.ά. (2010, σελ. 36, 103) παρουσιάζεται ο σχηματισμός της Υποτακτικής του Αορίστου ενεργητικής και μέσης φωνής των βαρύτονων ρημάτων, κατ' αναλογία με τον σχηματισμό της Υποτακτικής του Ενεστώτα, όπου μοναδική διαφορά αποτελεί η προσθήκη του χρονικού χαρακτήρα -σ- μεταξύ του θέματος και των καταλήξεων για τον σχηματισμό του Αορίστου (*λύ-σ-ω*, *λύ-σ-ωμαι*). Επιπλέον, περιγράφεται ο σχηματισμός της Ευκτικής και της Προστακτικής του Αορίστου των βαρύτονων ρημάτων στην ενεργητική και στη μέση φωνή, με την προσθήκη του χρονικού χαρακτήρα -σ- και των αντίστοιχων καταλήξεων (*πιστεύ-σ-αιμι/πιστευ-σ-αίμην*, *πίστευ-σ-ον/πίστευ-σ-αι*) (Παπαθωμάς κ.ά., 2010, σελ. 56, 88, 117, 125). Στο βιβλίο της Γ' Γυμνασίου (Μπεζαντάκος κ.ά., 2012, σελ. 48-50) γίνεται αναφορά στο σχηματισμό της Οριστικής του Αορίστου β' στην ενεργητική και στη μέση φωνή, με την προσθήκη της αύξησης στο θέμα του β' Αορίστου και τις αντίστοιχες καταλήξεις. Ακολουθεί περιγραφή για τον σχηματισμό των άλλων εγκλίσεων, του απαρεμφάτου και της μετοχής και παρατίθεται πίνακας των συνηθέστερων ρημάτων με Αόριστο β'. Επίσης, παρουσιάζεται ο σχηματισμός του Α' παθητικού Αορίστου στα φωνηεντόληκτα και αφωνόληκτα ρήματα, με την προσθήκη της αύξησης (στην Οριστική) στο θέμα του ρήματος, το πρόσφυμα -θη- και τις αντίστοιχες καταλήξεις (π.χ. *έσώθην*) (Μπεζαντάκος κ.ά., 2012, σελ. 64-66). Επακολουθεί αναφορά στον σχηματισμό του Β' παθητικού Αορίστου, με την προσθήκη του προσφύματος -η-/-ε- αντί για -θη-/-θε- μετά το θέμα (π.χ. *έγράφην*). Παράλληλα, στο σχολικό εγχειρίδιο (Μπεζαντάκος κ.ά., 2012, σελ. 56-57) σημειώνεται ο σχηματισμός του Αορίστου των ενρινόληκτων και υγρόληκτων ρημάτων στην ενεργητική και στη μέση φωνή, γραμματικό φαινόμενο το οποίο, σύμφωνα με τις ισχύουσες οδηγίες του Υπουργείου Παιδείας, δεν διδάσκεται (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2024).

Στη γραμματική της ΑΕ η αναφορά στον Αόριστο είναι εκτενέστερη. Ο Αόριστος συγκαταλέγεται στους παρελθοντικούς χρόνους και εκφράζει το συνοπτικό χωρίς να δίνει έμφαση στη διάρκεια της ενέργειας που εκφράζει το ρήμα (π.χ. *έβασίλεψε δώδεκα έτη*) (Οικονόμου, χ.χ., σελ. 149-151). Παράλληλα, ο Αόριστος χαρακτηρίζεται ως παραγόμενος χρόνος, γιατί παράγεται από τους αρχικούς (Ενεστώτας, κ.ά.). Το χαρακτηριστικό -σ- του Αορίστου περιγράφεται ως χρονικός χαρακτήρας και με την προσθήκη του σχηματίζεται το χρονικό θέμα του Αορίστου (*λυσ-*) (Οικονόμου, χ.χ., σελ. 153-154). Ακολουθεί ανάλυση

της αύξησης (συλλαβική, χρονική, ομαλή στα σύνθετα ρήματα, ανώμαλη), η οποία αφορά τον σχηματισμό των ιστορικών χρόνων, συμπεριλαμβανομένου και του Αορίστου (Οικονόμου, χ.χ., σελ. 155-158). Στη συνέχεια, ακολουθούν πίνακες για τον σχηματισμό της ενεργητικής και μέσης φωνής των βαρύτονων φωνηεντόληκτων και αφωνόληκτων ρημάτων καθώς και του παθητικού α' και β' Αορίστου (Οικονόμου, χ.χ., σελ. 164-173, 183-185). Στα ενρινόληκτα και υγρόληκτα ρήματα ο ενεργητικός και μέσος Αόριστος α' σχηματίζεται σε όλες τις εγκλίσεις με το θέμα μετασχηματισμένο (π.χ. φαίνω → ἔφην) και με τις ίδιες καταλήξεις που έχουν τα φωνηεντόληκτα αλλά χωρίς τον χρονικό χαρακτήρα σ-, ενώ ο παθητικός Αόριστος α' στα ενρινόληκτα και υγρόληκτα ρήματα σχηματίζεται κανονικά σε -θην (π.χ. ἠγγέλθην) (Οικονόμου, χ.χ., σελ. 189-191). Ακολουθεί ο σχηματισμός του ενεργητικού και μέσου Αορίστου β' (Οικονόμου, χ.χ., σελ. 194-195). Τα συνηρημένα ρήματα στον Αόριστο εκτείνουν τον βραχύχρονο χαρακτήρα του θέματος (ἄ, ε → η, ο → ω) μπροστά από το σύμφωνο των καταλήξεων (π.χ. τιμῶ → ἐτίμησα) (Οικονόμου, χ.χ., σελ. 211). Τέλος, παρουσιάζεται ο σχηματισμός του ενεργητικού και μέσου Αορίστου β' στα ρήματα της β' συζυγίας σε -μι (π.χ. ἔστηκα, ἔθην κ.ά.) (Οικονόμου, χ.χ., σελ. 222, 224-225) καθώς και στα βαρύτονα ρήματα τα οποία κλίνονται κατά τα ρήματα σε -μι (π.χ. ἔβην, ἔγνων κ.ά.) (Οικονόμου, χ.χ., σελ. 232-233).

Σε γενικές γραμμές, τα σχολικά εγχειρίδια παρουσιάζουν τον Αόριστο περιορίζοντάς τον στην χρονική του διάσταση, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τη συνοπτική του όψη. Παράλληλα, εστιάζουν κυρίως στη μορφολογική του ανάλυση, καθώς εξετάζεται αποκλειστικά ο τρόπος σχηματισμού του. Στη γραμματική, ωστόσο, παρέχεται πληρέστερη παρουσίαση της συνοπτικής όψης του Αορίστου, την οποία σε ορισμένες περιπτώσεις μοιράζεται με τον απλό Μέλλοντα, καθώς και της σημασιολογικής του διαφοροποίησης από τον Παρατατικό, στοιχεία που απουσιάζουν από τα σχολικά εγχειρίδια.

2.3.1.2 Νέα Ελληνική

Σύμφωνα με τις περιγραφές που δίνονται στα σχολικά εγχειρίδια και στη γραμματική της ΝΕ του Δημοτικού, ο Αόριστος κατατάσσεται στην κατηγορία του χρόνου. Στο βιβλίο της Γ' τάξης (τεύχος β) ο Αόριστος αναφέρεται ως παρελθοντικός χρόνος ο οποίος μας δείχνει τι έγινε στο παρελθόν και γίνεται σύγκριση του Αορίστου με τον Ενεστώτα και τον Παρατατικό (Ιντζίδης κ.ά., 2017, σελ. 13). Στο βιβλίο της Δ' τάξης (τεύχος β) γίνεται σύγκριση μεταξύ Αορίστου και Παρατατικού, και δηλώνεται ότι η διαφορά τους έγκειται

στο ότι ο Παρατατικός χρησιμοποιείται για να δείξει ότι μια ενέργεια στο παρελθόν είχε κάποια διάρκεια (Διακογιώργη κ.ά., 2017, σελ. 13). Στο βιβλίο της Στ' τάξης (τεύχος α) ο Αόριστος χαρακτηρίζεται ως χρόνος του παρελθόντος (Ιορδανίδου κ.ά., 2017, σελ. 14). Στη γραμματική του Δημοτικού, η έννοια του χρόνου συνδέεται με το ποιόν ενέργειας του ρήματος (Φιλιππάκη-Warburton, 2019, σελ. 131-133). Έτσι, αναφέρεται ότι ο Αόριστος μάς δείχνει μια ενέργεια που έγινε στο παρελθόν και έχει συνοπτικό χαρακτήρα χωρίς να ενδιαφερόμαστε για το αν η ενέργεια αυτή είχε μικρή ή μεγάλη διάρκεια, και ακολουθεί η παρουσίαση του σχηματισμού της αύξησης στους παρελθοντικούς χρόνους (Φιλιππάκη-Warburton, 2019, σελ. 136-137). Επιπλέον, η Υποτακτική και η Προστακτική του Αορίστου αναφέρονται ως Συνοπτική Υποτακτική και Συνοπτική Προστακτική αντίστοιχα (Φιλιππάκη-Warburton, 2019, σελ. 144).

Στα σχολικά εγχειρίδια της Β/θμιας Εκπαίδευσης οι περιγραφές του Αορίστου είναι αναλυτικότερες. Στο βιβλίο της Α' Γυμνασίου επισημαίνεται ότι χρησιμοποιούμε τον Αόριστο όταν θέλουμε να παρουσιάσουμε ένα γεγονός συνοπτικά, χωρίς να μας ενδιαφέρει η διάρκειά του αλλά το ίδιο το γεγονός (Αγγελάκος κ.ά., 2006, σελ. 90-91). Υπογραμμίζεται ότι η διαφορά μεταξύ Παρατατικού και Αορίστου εξαρτάται από την οπτική γωνία του ομιλητή. Ειδικότερα, αν ο ομιλητής επιθυμεί να τονίσει την ενέργεια ή την επανάληψη μιας ενέργειας χρησιμοποιεί Παρατατικό. Αντίθετα, χρησιμοποιεί Αόριστο, όταν θέλει να παρουσιάσει μια ενέργεια ως ολοκληρωμένη πράξη (π.χ. *Χθες διάβαζα τρεις ώρες / Χθες διάβασα τρεις ώρες*). Η διαφορά αυτή κατονομάζεται ως ποιόν ενέργειας (Αγγελάκος κ.ά., 2006, σελ. 90). Στο βιβλίο της Β' τάξης γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στο ενεστωτικό και αοριστικό θέμα του ρήματος, μέσω των οποίων αποδίδεται το ποιόν ενέργειας, με το αοριστικό θέμα να εκφράζει το συνοπτικό και το συντελεσμένο ποιόν ενέργειας (Γαβριηλίδου κ.ά., 2013, σελ. 36).

Στη σχολική γραμματική του Γυμνασίου εισάγονται επιπλέον πληροφορίες σε σχέση με το ρήμα. Αρχικά, επισημαίνεται ότι οι χρόνοι είναι μορφολογικοί τύποι του ρήματος, οι οποίοι όχι μόνο δηλώνουν τον χρόνο μιας ενέργειας αλλά και τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται σε σχέση με τη διάρκειά της (δηλαδή την όψη). Για πρώτη φορά γίνεται αναφορά και στις άλλες χρήσεις του Αορίστου, πέρα από τη λειτουργία του ως παρελθοντικού χρόνου. Υπογραμμίζεται η χρήση του σε γνωμικά ή παροιμίες (π.χ. *Ο τρελός είδε τον μεθυσμένο και φοβήθηκε*) καθώς και σε μελλοντικές ενέργειες οι οποίες είναι βέβαιο ότι θα συμβούν στο άμεσο μέλλον (π.χ. *Στείλε μου μήνυμα εσύ κι εγώ αμέσως ήρθα*)

(Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου, 2014, σελ. 124-126). Αναφορικά με τον σχηματισμό του ρήματος γίνεται διάκριση μεταξύ του ενεστωτικού και του αοριστικού θέματος, με το αοριστικό θέμα να σχηματίζει τον Αόριστο, τον Συνοπτικό Μέλλοντα και το απαρέμφατο (εξαρτημένο). Ακολουθεί η περιγραφή του σχηματισμού της αύξησης, η οποία ορίζεται ως ένα μέρος του μορφολογικού τύπου του ρήματος, το οποίο προστίθεται στην αρχή του θέματος στην Οριστική του Αορίστου και του Παρατατικού (Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου, 2014, σελ. 76-77). Τέλος, οι αναφορές για το ποιόν ενέργειας του ρήματος είναι όμοιες με εκείνες των σχολικών εγχειριδίων, με τη μοναδική διαφορά ότι κατονομάζεται και ως *τρόπος* ή *όψη* (Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου, 2014, σελ. 129).

Γενικά, τα σχολικά εγχειρίδια του Γυμνασίου και οι δύο γραμματικές του Δημοτικού και του Γυμνασίου παρουσιάζουν μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση του Αορίστου. Στα σχολικά εγχειρίδια της Α/θμιας εκπαίδευσης, οι περιγραφές του Αορίστου εστιάζουν κυρίως στη χρήση του ως παρελθοντικού χρόνου και επισημαίνουν ότι η διαφορά του με τον Παρατατικό σχετίζεται με τη διάρκεια της ενέργειας. Αντίθετα, στη γραμματική του Δημοτικού, οι περιγραφές του Αορίστου συμφωνούν με τις σύγχρονες γλωσσολογικές μελέτες, όπως αναφέρθηκαν στο 2.2.1.4, καθώς η έννοια του χρόνου διαπλέκεται με το ποιόν ενέργειας και δηλώνεται ότι ο Αόριστος, εκτός από την χρονική του διάσταση, εκφράζει και το συνοπτικό χωρίς να μας ενδιαφέρει η διάρκεια της πράξης. Παρόμοιες περιγραφές συναντάμε στα σχολικά εγχειρίδια και στη γραμματική του Γυμνασίου. Τα νέα στοιχεία που προστίθενται αφορούν την οπτική γωνία του αφηγητή καθώς και τη διάκριση μεταξύ του ενεστωτικού (μη συνοπτικό) και του αοριστικού θέματος (συνοπτικό). Ωστόσο, μόνο στη γραμματική των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2014, σελ. 125-126) γίνεται λόγος για τις επιπλέον χρήσεις του Αορίστου, ενώ καταγράφεται και ο όρος *όψη* (Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου, 2014, σελ. 129).

3. Μεθοδολογία έρευνας

3.1 Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Κατά την εξέταση των σχολικών εγχειριδίων της ΑΕ και της ΝΕ παρατηρούνται αποκλίσεις στον τρόπο παρουσίασης του Αορίστου. Εφόσον ο Αόριστος αποτελεί τον τύπο του ρήματος με τις λιγότερες μεταβολές στην ιστορία της Ελληνικής, οι αποκλίσεις αυτές αφορούν κυρίως την περιγραφή του Αορίστου ως προς την όψη (Μόζερ, 2009, σελ. 210). Στα σχολικά εγχειρίδια της ΝΕ γίνεται αναφορά στη συνοπτική όψη του Αορίστου, ενώ στα αντίστοιχα διδακτικά βιβλία της ΑΕ δίνεται βάση στον τρόπο σχηματισμού του ανάλογα με την κατηγορία ρημάτων. Παράλληλα, απουσιάζει οποιαδήποτε αναφορά στις διαφορετικές χρήσεις του ΑΕ Αορίστου, καθώς η μελέτη της ΑΕ στην Εκπαίδευση επικεντρώνεται σε μεγάλο βαθμό στο γραμματικό μέρος και όχι στο σημασιολογικό. Στο πλαίσιο αυτό η παρούσα εργασία διαμορφώνει κάποιους στόχους όσον αφορά τη διδασκαλία του Αορίστου στη Β/θμια Εκπαίδευση, παρουσιάζοντας διδακτικές προτάσεις, οι οποίες ενδείκνυνται να εφαρμοστούν σε μαθητές/-τριες Γυμνασίου και Λυκείου.

Κατά τη διδασκαλία του Αορίστου στο Γυμνάσιο, και σύμφωνα με το ισχύον Πρόγραμμα Σπουδών της ΑΕ, ως διδακτικός στόχος τίθεται οι μαθητές/-τριες να αναγνωρίσουν τις ομοιότητες και τις διαφορές μεταξύ του Αορίστου της ΑΕ και του αντίστοιχου της ΝΕ (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2024). Στο Λύκειο, στο πλαίσιο της διαλογικής προσέγγισης μεταξύ Αρχαίας και Νέας Ελληνικής, προτείνεται η αξιοποίηση της διακειμενικότητας με την παράλληλη χρήση ΑΕ και ΝΕ κειμένων (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2024). Τελικός στόχος αυτής της μεθοδολογίας είναι οι μαθητές/-τριες να αντιληφθούν τη διαχρονία της Ελληνικής. Με δεδομένους τους παραπάνω στόχους, σκοπός των διδακτικών προτάσεων είναι οι μαθητές/-τριες να δύνανται να κατανοήσουν την εξέλιξη του Αορίστου από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη εποχή, συνειδητοποιώντας ταυτόχρονα το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής. Επιπλέον, οι μαθητές/-τριες αναμένεται να είναι σε θέση να ερμηνεύουν την έννοια του Αορίστου και να εντοπίζουν τις διαφορετικές χρήσεις του.

3.2 Ερευνητικά ζητήματα

Τα ερευνητικά ζητήματα που τίθενται είναι τα εξής:

α) η μελέτη κειμένων περιόδων της Ελληνικής (ΑΕ, ΕΚ, ΜΕ, ΝΕ) από το πρωτότυπο ή από μετάφραση θα βοηθούσε τους μαθητές/-τριες να κατανοήσουν τις διαφορετικές χρήσεις του Αορίστου;

β) θα μπορούσε η σύγκριση μεταξύ Αορίστου και Παρατατικού, μέσω της χρήσης παραδειγμάτων, να διευκολύνει τους μαθητές/-τριες στην κατανόηση της συνοπτικής όψης του Αορίστου;

γ) είναι δυνατόν, μέσω της αξιοποίησης συγκεκριμένων διδακτικών προτάσεων, να προσεγγίσουν οι μαθητές/-τριες πιο ολοκληρωμένα την εξέλιξη του Αορίστου και κατ' επέκταση το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής;

Στο επόμενο κεφάλαιο παρατίθενται διδακτικές προτάσεις με στόχο την παιδαγωγική προσέγγιση των παραπάνω ζητημάτων.

4. Διδακτικές προτάσεις για τη διδασκαλία του Αορίστου στη Β/θμια Εκπαίδευση

Σε αυτήν την ενότητα παρουσιάζονται δύο διδακτικές προτάσεις, βασικός σκοπός των οποίων είναι η καλλιέργεια του ενδιαφέροντος των μαθητών/-τριών για τη γλώσσα ως ζωντανό σύστημα επικοινωνίας, το οποίο συνεχώς μεταβάλλεται για να προσαρμοστεί στις επικοινωνιακές ανάγκες της εκάστοτε εποχής. Λαμβάνοντας υπόψη το γλωσσικό και γνωστικό υπόβαθρο των μαθητών/-τριών, το οποίο θεωρείται ότι έχουν ήδη αποκτήσει από τις προηγούμενες τάξεις, η πρώτη διδακτική πρόταση (4.2.1) προτείνεται να εφαρμοστεί σε μαθητές Γυμνασίου, ενώ η δεύτερη (4.2.2) σε μαθητές Λυκείου. Καθεμία από αυτές προβλέπεται να εφαρμοστεί σε 3 διδακτικές ώρες και αξιοποιείται η ομαδοσυνεργατική μέθοδος διδασκαλίας, ώστε οι μαθητές/-τριες μέσα από συνεργατικές και ομαδικές δραστηριότητες να αναπτύξουν την κριτική τους σκέψη και μέσω της προσωπικής τους εμπλοκής να κατανοήσουν το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής (Χατζηγεωργίου, 2004, σελ. 426-427).

4.2.1 Γυμνάσιο

Η παρούσα διδακτική πρόταση έχει ως αντικείμενο τη γλωσσική εξέλιξη του Αορίστου και προτείνεται να εφαρμοστεί στην Γ' τάξη του Γυμνασίου, καθώς βάσει της διδαχθείσας ύλης, οι μαθητές/-τριες αναμένεται να είναι εξοικειωμένοι σε μεγάλο βαθμό με τον ΑΕ και ΝΕ Αόριστο. Συγκεκριμένα, στην Α' και Β' τάξη έχουν διδαχθεί τον ενεργητικό και μέσο ΑΕ Αόριστο σε όλες τις εγκλίσεις, καθώς και το αοριστικό απαρέμφατο και τις μετοχές Αορίστου, ενώ στην Γ' τάξη διδάσκονται τον Αόριστο β' και τον Παθητικό Αόριστο. Σχετικά με τον ΝΕ Αόριστο θεωρείται ότι έχουν κατακτήσει σε ικανοποιητικό βαθμό τη γνώση σχηματισμού του καθώς και τη βασική του παρελθοντική χρήση ήδη από τις τάξεις του Δημοτικού. Επιπλέον, στην Α' και Β' Γυμνασίου αποκτούν μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση του Αορίστου, καθώς εισάγονται έννοιες όπως το *συνοπτικό*. Επομένως, έχοντας μια πιο σφαιρική αντίληψη του Αορίστου, οι μαθητές/-τριες αναμένεται να είναι σε θέση να εντοπίζουν ρηματικούς τύπους σε Αόριστο και να ερμηνεύουν τους σχηματισμούς του κατά τις διάφορες περιόδους της Ελληνικής.

Ως πρώτος διδακτικός στόχος τέθηκε οι μαθητές/-τριες να αντιληφθούν και να επισημάνουν τις διαφορετικές σημασίες ή χρήσεις του Αορίστου ανά περίοδο της Ελληνικής μέσω της μελέτης αντίστοιχων κειμένων. Ο δεύτερος στόχος της διδακτικής πρότασης είναι να

κατανοήσουν οι μαθητές/-τριες τη συνοπτική όψη του Αόριστου μέσα από τη συγκριτική προσέγγισή του με τον Παρατατικό. Κατ' αυτόν τον τρόπο, αναμένεται οι μαθητές/-τριες να αναγνωρίζουν τις σημασιολογικές διαφοροποιήσεις του Αορίστου, να διακρίνουν τις όψεις του ρήματος ώστε να τις χρησιμοποιούν συνειδητά, καθώς και να κατανοήσουν το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής.

Στην παρούσα διδακτική πρόταση αξιοποιούνται δύο μέθοδοι διδασκαλίας: η ομαδοσυνεργατική και η μέθοδος της ερωταπόκρισης. Όπως αναφέραμε και στο 4., η ομαδοσυνεργατική διδασκαλία καλλιεργεί την κριτική σκέψη των μαθητών/-τριών. Βασικός στόχος αυτής της μεθόδου είναι οι μαθητές/-τριες να αλληλεπιδράσουν, να συνεργαστούν, να ενθαρρύνουν ο ένας τον άλλο και να αλληλοβοηθηθούν στην ολοκλήρωση των εργασιών (Κακανά, 2008, σελ. 26-27). Παράλληλα, η συλλογική δραστηριότητα ωφελεί και σε ατομικό επίπεδο τα μέλη της ομάδας, καθώς χάρη στην ενεργό συμμετοχή τους οι μαθητές/-τριες μπορούν να βελτιώσουν τις γνώσεις τους και να αποκτήσουν νέες (Baudrit, 2007, σελ. 13, 15). Έτσι, ενεργώντας ομαδικά, προοδεύουν ατομικά (Baudrit, 2007, σελ. 15). Η μέθοδος της ερωταπόκρισης θα λειτουργήσει υποστηρικτικά προς την πρώτη. Μέσω αυτής της μεθόδου ο/η εκπαιδευτικός ενθαρρύνει και δομεί την επικοινωνία μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή.

Την πρώτη διδακτική ώρα προτείνεται ο/η εκπαιδευτικός να ξεκινήσει συζήτηση μέσω ερωτήσεων σχετικά με τη σημασία και τη χρήση του Αορίστου. Με αυτόν τον τρόπο θα ανακαλέσει στη μνήμη των μαθητών/-τριών προϋπάρχουσες γνώσεις για τον Αόριστο. Όπως προκύπτει από το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων των προηγούμενων τάξεων, αναμένεται ότι οι απαντήσεις των μαθητών/-τριών θα αφορούν κυρίως την παρελθοντική του χρήση. Έτσι, προτείνεται ο/η εκπαιδευτικός να παρουσιάσει στους/-τις μαθητές/-τριες, μέσα από επιλεγμένα παραδείγματα, τις ποικίλες χρήσεις του Αορίστου πέρα της απλής παρελθοντικής του λειτουργίας. Συγκεκριμένα, προβλέπεται να αναφερθούν: α) η εναρκτική σημασία του Αορίστου, β) η χρήση του σε γνωμικά ή παγχρονικές αλήθειες, γ) σε βέβαια γεγονότα του κοντινού μέλλοντος καθώς και δ) για να δηλώσει το προτερόχρονο, αντί του Υπερσυντελικού (Μόζερ, 2009, σελ. 93). Ενδεικτικά παραδείγματα που μπορεί να χρησιμοποιήσει ο/η εκπαιδευτικός παρουσιάζονται στον πίνακα 1:

Παραδείγματα	Χρήσεις/Σημασίες Αορίστου
1. Ο σερβιτόρος <i>καθάρισε</i> το τραπέζι.	Παρελθοντική σημασία
2. <i>Κοιμήθηκε</i> στις τρεις η ώρα το απόγευμα.	Εναρκτική σημασία
3. Ποιος <i>είδε</i> τον Θεό και δεν τον <i>φοβήθηκε</i> ;	Γνωμικός Αόριστος
4. -Λίγο νεράκι θα μας φέρετε; - <i>Εφτασε</i> !	Μελλοντική σημασία σε βέβαιο γεγονός
5. Ήρθε χθες και μου έφερε τα χρήματα που του <i>δάνεισα</i> προ καιρού.	Προτερόχρονο αντί του Υπερσυντελικού
6. <i>Συνεχίσαμε</i> την πορείας μας για τη σπηλιά. Όταν <i>φτάσαμε</i> , <i>καθίσαμε</i> έξω σε έναν μεγάλο βράχο.	Αφηγηματική χρήση

Πίνακας 1: Παραδείγματα για τις σημασίες και τις χρήσεις του Αορίστου

Αφού προηγηθεί αυτή η σύντομη παρουσίαση, προτείνεται οι μαθητές/-τριες να χωριστούν σε ομάδες των τεσσάρων ή πέντε ατόμων. Ο/η εκπαιδευτικός μοιράζει σε κάθε ομάδα το 1^ο Φύλλο Εργασίας, το οποίο περιέχει αποσπάσματα από κάθε περίοδο της Ελληνικής (ΑΕ, ΕΚ, ΜΕ, ΝΕ). Σε πρώτο στάδιο ζητείται από τους/-τις μαθητές/-τριες να εντοπίσουν τους τύπους του Αορίστου σε κάθε απόσπασμα και στη συνέχεια να σημειώσουν τις διαφοροποιήσεις ως προς τη σημασία του σε κάθε περίπτωση. Ο ρόλος του/-της εκπαιδευτικού είναι υποστηρικτικός και καθοδηγητικός. Εφόσον πιστεύεται ότι οι μαθητές/-τριες θα δυσκολευτούν στην κατανόηση των κειμένων παλαιότερων περιόδων, ενδείκνυται να παρατεθεί και η απόδοσή τους στη ΝΕ. Επίσης, προτείνεται τα αποσπάσματα στα Φύλλα εργασίας να διαφέρουν σε κάθε ομάδα, ούτως ώστε οι μαθητές/-τριες να έρθουν σε επαφή με περισσότερα και διαφορετικά κείμενα, καθώς στο τέλος της διδακτικής ώρας η κάθε ομάδα θα παρουσιάσει τα ευρήματά της στην ολομέλεια της τάξης. Η χρήση προτζέκτορα κρίνεται ιδιαίτερα βοηθητική, καθώς θα προβάλλονται κάθε φορά τα αντίστοιχα φύλλα εργασίας. Στους παρακάτω πίνακες παρουσιάζονται ενδεικτικά φύλλα εργασίας, τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν από την κάθε ομάδα:

Περίοδος	Παραδείγματα	Απόδοση στη NE	Τύπος Αορίστου	Χρήση/ Σημασία
ΑΕ	πρεσβύτατος ὢν Ἰππίας ἤρξεν (Θουκυδίδης, <i>Ἱστορίαι</i> , 6.55.1)	ο Ιππίας, που ήταν ο πρωτότοκος γιος, πήρε την εξουσία		
ΕΚ	Μὴ κλαίετε, οὐ γὰρ ἀπέθανεν ἀλλὰ καθεύδει. (Κατά Λουκάν, 8: 52)	Μην κλαίτε, δεν πέθανε αλλά κοιμάται.		
ΜΕ	ἔμενεν δὲ εἰς τὴν ἀγίαν Θεοτόκον, ἣν ᾠκοδόμησεν ὁ μακάριος πάπας Εὐλόγιος (Μόσχος, <i>Λειμωνάριον</i> 77)	έμενε στον ναό της Αγίας Θεοτόκου, τον οποίο έκτισε ο μακάριος πάπας Ευλόγιος		
ΝΕ	Ο τρελός εἶδε τον μεθυσμένο και τον φοβήθηκε.			

Πίνακας 2.1: Φύλλο εργασίας 1 - Ομάδα Α

Περίοδος	Παραδείγματα	Απόδοση στη ΝΕ	Τύπος Αορίστου	Χρήση/Σημασία
ΑΕ	ἀπολώμεσθ' ἄρ', εἰ κακὸν προσοίσομεν νέον παλαιῷ, πρὶν τόδ' ἐξηγνηκέναι. (Ευριπίδης, <i>Μήδεια</i> , 78)	Χαθήκαμε τότε, αν, προτού κοπάσει εκείνο το κακό, ρίξουμε νέο απάνω στο παλιό.		
ΕΚ	πολλοὶ δὲ τῶν ἀκουσάντων τὸν λόγον ἐπίστευσαν (Πράξεις Αποστόλων, 4: 4)	Όμως πολλοί από όσους άκουσαν το κήρυγμα του Πέτρου πίστευσαν		
ΜΕ	Μετὰ δὲ ταῦτα εὗρέθη εἰς τὴν Ὀδησσὸν καὶ ἐκεῖθεν ἐπέρασεν εἰς τὴν Βλαχίαν (Φωτάκος, <i>Βίοι Πελοποννησίων ανδρῶν</i> , 129)	Μετά από αυτά βρέθηκε στην Οδησσό και από εκεί πέρασε στη Βλαχία		
ΝΕ	Στείλε μου μήνυμα εσύ κι εγώ αμέσως ήρθα!			

Πίνακας 2.2: Φύλλο εργασίας 1 - Ομάδα Β

Περίοδος	Παραδείγματα	Απόδοση στη ΝΕ	Τύπος Αορίστου	Χρήση/ Σημασία
ΑΕ	πρὶν γὰρ δὴ καταλῦσαι τὸ στράτευμα πρὸς ἄριστον βασιλεὺς ἐφάνη (Ξενοφών, Κύρου Ανάβασις, 1.10.19)	προτού διαλυθεί το στράτευμα για γεύμα, φάνηκε ο βασιλιάς		
ΕΚ	αὐτοὶ ἐσίγησαν καὶ οὐδενὶ ἀπήγγειλαν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις οὐδὲν ὧν ἐωράκασιν. (Κατά Λουκάν, 9: 36)	Αυτοί κράτησαν σιγή και σε κανέναν εκείνες τις ημέρες δεν ανακοίνωσαν τίποτα από όσα είδαν.		
ΜΕ	Σαν εἶδεν πως ο Βασιλὶός εβάλθη δίχως ἄλλο να μάθει τον τραγουδιστήν, εἶχεν καημὸ μεγάλο. (Βιτσέντζος Κορνάρος, Ερωτόκριτος, Μέρος Α', 743-744)			
ΝΕ	Ἐσκυψε το κεφάλι του στα γόνατά του κι ἐπνιξε δάκρυα και αναφιλητά (Πηνελόπη Δέλτα, Ο Τρελαντώνης)			

Πίνακας 2.3: Φύλλο εργασίας 1 - Ομάδα Γ

Περίοδος	Παραδείγματα	Απόδοση στη NE	Τύπος Αορίστου	Χρήση/ Σημασία
ΑΕ	μεγάλας πληγὰς τῶν ὑπεραύχων ἀποτείσαντες γῆρα τὸ φρονεῖν ἐδίδαξαν (Σοφοκλής, <i>Αντιγόνη</i> , 1352)	τα μεγάλα τους τα λόγια οι ξипασμένοι με μεγάλα τα πληρώνουνε χτυπήματα για να βάλουν στα γεράματά τους γνώση		
ΕΚ	Ἦλθεν οὖν πάλιν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας, ὅπου ἐποίησε τὸ ὕδωρ οἶνον. (Κατὰ Ἰωάννην, 4: 46)	Ἦρθε, λοιπόν, πάλι ο Ἰησοῦς στην Κανά της Γαλιλαίας, ὅπου εἶχε μεταβάλει το νερό σε κρασί.		
ΜΕ	Ἰδόντας τοῦτο ὁ ἅγιος ἐκεῖνος ὁ ἐρημίτης, μεγάλως ἐβαρέθηκεν, ἔκλαψεν ἐλυπήθην (<i>Το Χρονικό του</i> <i>Μορέως</i> , 2, 18-19)			
ΝΕ	Θυμούμαι πόσο σκιάχτηκα μόλις βρέθηκα μοναχός (Διδώ Σωτηρίου, <i>Όταν</i> <i>ζανακατέβηκα στη</i> <i>Σμύρνη</i>)			

Πίνακας 2.4: Φύλλο εργασίας 1 - Ομάδα Δ

Κατά την παρουσίαση των ευρημάτων των μαθητών/-τριών προβλέπεται να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στους τύπους *ἤρξεν* (ΑΕ), *ἀπέθανεν* (ΕΚ), *ἐπίστευσαν* (ΕΚ), *ἐσίγησαν* (ΕΚ) και *σκιάχτηκα* (ΝΕ), οι οποίοι χρησιμοποιούνται με εναρκτική σημασία. Ακολούθως, αναμένεται να επισημανθούν οι τύποι *ἀπωλόμεσθ'* (ΑΕ) και *ἤρθα* (ΝΕ), οι οποίοι έχουν μελλοντική σημασία, καθώς αναφέρονται σε μελλοντικά γεγονότα όπως προκύπτει από τα συμφραζόμενα, ενώ οι τύποι *ἐφάνη* (ΑΕ), *ἐποίησε* (ΕΚ) και *ὠκοδόμησεν* (ΜΕ) εκφράζουν το προτερόχρονο. Έπειτα, αξίζει να σημειωθούν οι τύποι του γνωμικού Αορίστου *ἐδίδαξαν* (ΑΕ), *εἶδε* (ΝΕ) και *φοβήθηκε* (ΝΕ), καθώς και οι τύποι *εὔρέθη* (ΜΕ), *ἐπέρασεν* (ΜΕ), *εἶδεν* (ΜΕ), *εβάλθη* (ΜΕ), *ἐβαρέθηκεν* (ΜΕ), *ἔκλαψεν* (ΜΕ), *ἐλυπήθην* (ΜΕ), *ἔσκυψε* (ΝΕ) και *ἐπνιξε* (ΝΕ), οι οποίοι χρησιμοποιούνται σε αφηγηματικά συμφραζόμενα. Τέλος, οι μαθητές/-τριες παρατηρούν ποιες σημασίες απουσιάζουν από συγκεκριμένες περιόδους (π.χ. ο γνωμικός Αόριστος απουσιάζει από τα αποσπάσματα της ΕΚ και της ΜΕ) και να εντάξουν το φαινόμενο αυτό στη συνεχή μεταβολή της γλώσσας τόσο σε μορφολογικό όσο και σε σημασιολογικό επίπεδο.

Η δεύτερη διδακτική ώρα προβλέπεται να επικεντρωθεί κυρίως στη ρηματική όψη του ρήματος και συγκεκριμένα στη διάκριση μεταξύ συνοπτικής (Αόριστος) και μη συνοπτικής (Παρατατικός) όψης. Στην αρχή της διδακτικής ώρας προτείνεται ο/η εκπαιδευτικός να εξηγήσει σύντομα τι είναι η όψη των ρημάτων και να επισημάνει τη διαφορά μεταξύ συνοπτικής και μη συνοπτικής όψης. Συγκεκριμένα, ο/η εκπαιδευτικός αναμένεται να εξηγήσει στους/-τις μαθητές/-τριες ότι η όψη του ρήματος σχετίζεται με την οπτική γωνία του ομιλητή καθώς και με τον τρόπο με τον οποίο θέλει να παρουσιάσει μια ενέργεια (Holton κ.ά., 2022, σελ. 218). Στο πλαίσιο αυτό, τονίζει την διάκριση συνοπτικής και μη συνοπτικής όψης: η συνοπτική όψη παρουσιάζει μια ενέργεια ως ολοκληρωμένο γεγονός, ενώ η μη συνοπτική παρουσιάζει την ενέργεια ως εξελισσόμενο γεγονός ή ως επαναλαμβανόμενη συνήθεια (Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου, 2019, σελ. 129· Holton κ.ά., 2022, σελ. 218). Ενδεικτικά, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να αξιοποιήσει τον ακόλουθο πίνακα, ο οποίος συνοψίζει τα βασικά σημεία της διάκρισης συνοπτικής και μη συνοπτικής όψης:

Όψη	Χρόνος	Χαρακτηριστικά	Παραδείγματα
Συνοπτική	Αόριστος	1) Ολοκληρωμένο γεγονός	Έφαγα, Έπαιξα Έτρεξα, Διάβασα
Μη Συνοπτική	Παρατατικός	1) Εξελισσόμενη πράξη 2) Επαναλαμβανόμενη πράξη	Έτρωγα, Έπαιζα, Έτρεχα, Διάβαζα

Πίνακας 3: Βασικά σημεία συνοπτικής και μη συνοπτικής όψης

Ο/η εκπαιδευτικός προτείνεται να ζητήσει από τους/-τις μαθητές/-τριες να παρατηρήσουν τα παραδείγματα του πίνακα 3: *έφαγα-έτρωγα, έπαιξα-έπαιζα, έτρεξα – έτρεχα, διάβασα – διάβαζα* και να επισημάνουν τις διαφορές ως προς το επικοινωνιακό αποτέλεσμα που προκύπτει από τη χρήση συνοπτικής (Αόριστος) ή μη συνοπτικής όψης (Παρατατικός) σε κάθε περίπτωση.

Στη συνέχεια της διδακτικής ώρας, προβλέπεται οι μαθητές/-τριες να χωριστούν σε ομάδες των τεσσάρων ή πέντε ατόμων. Ο/η εκπαιδευτικός μοιράζει στην κάθε ομάδα το 2^ο Φύλλο εργασίας. Οι μαθητές/-τριες της κάθε ομάδας μελετούν σύντομα αποσπάσματα λογοτεχνικών κειμένων, στα οποία χρησιμοποιούνται τόσο ο Αόριστος όσο και ο Παρατατικός. Αρχικά, καλούνται να εντοπίσουν τα ρήματα που βρίσκονται σε Οριστική Αορίστου ή σε Οριστική Παρατατικού και να τα κατατάξουν στην αντίστοιχη όψη. Έπειτα, καλούνται να περιγράψουν τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται η ενέργεια του ρήματος (ολοκληρωμένη πράξη ή εξελισσόμενη και επαναλαμβανόμενη). Τέλος, οι μαθητές/-τριες καλούνται να παράγουν οι ίδιοι ένα σύντομο αφηγηματικό απόσπασμα, στο οποίο να χρησιμοποιούν εναλλαγή Αορίστου και Παρατατικού, αναδεικνύοντας τη διαφορετική λειτουργία των δύο όψεων. Στους πίνακες που ακολουθούν παρουσιάζονται ενδεικτικά λογοτεχνικά αποσπάσματα, τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν από τον/-την εκπαιδευτικό:

Απόσπασμα: «Τα κόκκινα λουστρίνια», Ειρήνη Μάρρα

Περίμενε τη μέρα που το αφεντικό θα τον έστελνε στον ταμπάκη για πανωπέτσια. Του είχε εμπιστοσύνη, βλέπεις, κι όλο αυτόν έστελνε να ψωνίσει, γιατί χώρια που γνώριζε καλά δέρματα και προβιές, ήτανε και παζαριτζής και πάντα πετύχαινε σκόντο, που 'καναν το αφεντικό να τον κερνάει καφέ. Ως λίγο καιρό πριν, τον κερνούσε γκαζόζα, γιατί τ' αφεντικό δεν το 'χε προσέξει πως ήταν μεγαλωμένος κάπως πια... Τον είδε όμως που κρυφοκάπνιζε μια μέρα κι από τότε το μπαξίσι του παζαριού έγινε ο γλυκύς βραστός. Έτσι, τη μέρα της αγοράς, τράβηξε κρυφά τον πάτο του παπουτσιού του κι έβγαλε τα λεφτά. Τα 'σπρωξε βιαστικά στην τσέπη του και, με ύφος αδιάφορο κι ένοχο μαζί, τράβηξε για την αγορά. Το πήρε το λουστρίνι και σε καλή τιμή. [...] Γύρισε όλους τους δρόμους εκείνο τ' απόγιομα και διάλεξε σχέδιο. Είχε στον νου το τι ζητούσε, βλέπεις, κι απ' την αρχή ξέκοψε τα σχέδια και διάλεξε το πιο αρχοντικό, γιατί αυτό θα ταίριαζε στην περίπτωση. [...] Εδούλευε, λοιπόν, τα καλαπόδια του αφεντικού, να μην αποφανεί στα μάτια του, κι απέ, δούλευε τα λουστρινένια γοβάκια. [...] Το λουστρίνι έπαιρνε να γίνεται γοβάκι. Τ' όνειρό του έπαιρνε να γίνεται αλήθεια. Σαν τέλειωσε, είπε στ' αφεντικό πως είχε κουραστεί πια και δε θα δούλευε νυχτέρι άλλο. Έκρυψε τα γοβάκια και παραμόνευε την ώρα.

Πίνακας 4.1: Φύλλο εργασίας 2 - Απόσπασμα Ομάδα Α

<p>Απόσπασμα: «Να'σαι καλά δάσκαλε», Γιώργος Ιωάννου</p> <p>Και σε λίγο καιρό, όταν στο μάθημα των Νέων Ελληνικών μπήκαμε στα δημοτικά τραγούδια, ο καθηγητής μας έφεγγε πια ολόκληρος. Μας έφερνε από το σπίτι του βιβλία διάφορα, μας διάβαζε από μέσα. Έφερνε δίσκους, μαγνητόφωνα, σλάιντς. Μόλις τελείωνε το μάθημα του βιβλίου, μας έκαμνε προβολές, για να μας δείξει τόπους, φορεσιές, σπίτια, και έβαζε σιγανά στο μαγνητόφωνο ή στο πικάπ δίσκους με δημοτικά τραγούδια ν' ακούμε. Μας παρακινούσε μάλιστα ν' ακολουθούμε κι εμείς σιγοτραγουδώντας και έδινε αυτός πρώτος το παράδειγμα. Τα παιδιά ξεφοβήθηκαν και ξεντράπηκαν. Και μερικά που είχαν καλή φωνή, ζήτησαν από μόνα τους να πούνε τραγούδια του τόπου. Ο καθηγητής κατενθουσιάστηκε. Μας φάνηκε μάλιστα για μια στιγμή σαν δακρυσμένος, μα ίσως και να μην ήταν. Όσο τα άλλα τραγουδούσαν, δυο τρία παιδιά, αγόρια και κορίτσια χόρευαν το τραγούδι μες στην τάξη σιγανά. Στο τέλος, χειροκροτήσαμε αυθόρμητα και μόνο τότε είδαμε τον καθηγητή μας κάπως στενοχωρημένο. «Θ' ανησυχήσουμε τους άλλους», μας είπε. Πού να ήξερε, τι γινόταν προηγουμένως, με κάτι άλλους καθηγητές. Τι φασαρία και τι κακό, κι αυτό χωρίς χορούς και τραγούδια.</p>

Πίνακας 4.2: Φύλλο εργασίας 2 - Απόσπασμα Ομάδα Β

Απόσπασμα: «Ζητείται ελπίς», Αντώνης Σαμαράκης

Όταν μπήκε στο καφενείο, κείνο το απόγευμα, ήτανε νωρίς ακόμα. Κάθισε σ' ένα τραπέζι, πίσω από το μεγάλο τζάμι που έβλεπε στη λεωφόρο. Παράγγειλε καφέ. Σε άλλα τραπέζια, παίζανε χαρτιά ή συζητούσανε. Ήρθε ο καφές. Άναψε τσιγάρο, ήπια δυο γουλιές, κι άνοιξε την απογευματινή εφημερίδα. [...] Πέρασε το χέρι του στα μαλλιά του. Σκούπισε τον ιδρώτα στο μέτωπό του· είχε ιδρώσει, κι όμως δεν έκανε ζέστη. Σκέφτηκε τη σύγχυση που επικρατεί στον κόσμο μας σήμερα. Σύγχυση στον τομέα των ιδεών, σύγχυση στον κοινωνικό τομέα, σύγχυση... Δεν έφταιγε η εφημερίδα που έκανε τώρα αυτές τις σκέψεις. Τα σκεφτότανε όλα αυτά τον τελευταίο καιρό, πότε με λιγότερη, πότε με περισσότερη ένταση. Σκεφτότανε το σκοτεινό πρόσωπο της ζωής. Την ειρήνη, τη βαθιά τούτη λαχτάρα, που κρέμεται από μια κλωστή. Σκεφτότανε τη φτώχεια, την αθλιότητα. Σκεφτότανε το φόβο που έχει μπει στις καρδιές. Στον καθρέφτη, δίπλα του, είδε το πρόσωπό του. Ένα πολύ συνηθισμένο πρόσωπο. Τίποτα δε μαρτυρούσε την ταραχή που είχε μέσα του. [...] Ζήτησε ένα ποτήρι νερό ακόμα [...] και κοίταζε τα τρόλεϊ που περνάγανε.

Πίνακας 4.3: Φύλλο εργασίας 2 - Απόσπασμα Ομάδα Γ

Απόσπασμα: «Η μεταμφίεση», Ρέα Γαλανάκη
<p>Έξω από τη Νάπολη κρύφτηκα σε μια συστάδα από πικροδάφνες και συκιές, που θέριευαν αντλώντας από τα χαλάσματα μιας αγροικίας. Εκεί άλλαξα. Είχα αγοράσει ένα αντρικό σκούρο κουστούμι, ακριβώς σαν εκείνα που φορούσανε οι κομποί νέοι της πόλης. Τόνισα τη σοβαρότητα του χρώματος και των προθέσεων μου, συντάσσοντας με το σκούρο χρώμα του ένα πουκάμισο από λευκή φίνα βατίστα. Έκανε ζέστη, μα καθώς τρέμοντας ντυνόμουν, γύρισα να κοιτάξω ποιοι βρίσκονταν μάρτυρες στη μεταμόρφωσή μου. [...] Στον κήπο του πανδοχείου είχαμε τελειώσει το μεσημεριανό μας γεύμα και περιμέναμε καφέ. Παράδεισος μας εφαινόταν η ανακωχή του κήπου. Μακάρι να αργούσε ο σερβιτόρος, μολονότι μας είχε διαβεβαιώσει για το αντίθετο, αφού τέτοιες μέρες δεν έβγαινε στις εξοχές ο κόσμος και δεν είχε άλλους πελάτες. [...] όταν τον είδα από μακριά να επιστρέφει έκανα ότι δεν τον πρόσεξα, γιατί, κρατώντας πάντοτε τον δίσκο, στηρίχτηκε στο κάσωμα της πόρτας για να με ακούσει. [...] Σταμάτησα να τραγουδώ. Τον παρατηρούσα που κοντοστεκόταν. Έπειτα, σαν να ξύπνησε, πλησίασε με τους καφέδες, υποκλίθηκε και ρώτησε με σεβασμό αν ο νεαρός κύριος ήταν τενόρος.</p>

Πίνακας 4.4: Φύλλο εργασίας 2 - Απόσπασμα Ομάδα Δ

Την τρίτη διδακτική ώρα προτείνεται ο/η εκπαιδευτικός να επικεντρωθεί στο φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής και ειδικότερα στην εξέλιξη του Αορίστου. Στην αρχή της διδακτικής ώρας ο/η εκπαιδευτικός παρουσιάζει συνοπτικά την έννοια της γλωσσικής αλλαγής, ώστε οι μαθητές/-τριες να αντιληφθούν ότι κάθε γλώσσα είναι φυσικό να αλλάζει με το πέρασμα των χρόνων και πως η Ελληνική αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα γλώσσας στην οποία έχουν επισυμβεί πλήθος γλωσσικών αλλαγών, όπως έχει επισημανθεί και στο 1.2. Στη συνέχεια, χωρίζει τους/-τις μαθητές/-τριες σε τέσσερις ομάδες και τους μοιράζει το 3^ο Φύλλο εργασίας. Κάθε ομάδα καλείται να ασχοληθεί με μια διαφορετική περίοδο της Ελληνικής (ΑΕ, ΕΚ, ΜΕ, ΝΕ). Το κάθε Φύλλο εργασίας περιλαμβάνει ένα απόσπασμα από τη συγκεκριμένη περίοδο και οι μαθητές/-τριες καλούνται να εντοπίσουν τους ρηματικούς τύπους του Αορίστου, να αναλύσουν τα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά και να τα κατατάξουν σε πίνακα. Στο τέλος, η κάθε ομάδα παρουσιάζει τα ευρήματά της στην ολομέλεια της τάξης και ακολουθεί συζήτηση σχετικά με τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του Αορίστου που έχουν διατηρηθεί στη ΝΕ καθώς και για εκείνα που έχουν εγκαταλειφθεί

ή έχουν υποστεί αλλαγές. Στους πίνακες που ακολουθούν παρατίθενται ενδεικτικά αποσπάσματα από κάθε περίοδο της Ελληνικής:

Απόσπασμα: Θουκυδίδης, <i>Ιστορίαι</i>, 3, 71-74
Δράσαντες δὲ τοῦτο καὶ ξυγκαλέσαντες Κερκυραίους εἶπον ὅτι ταῦτα καὶ βέλτιστα εἴη καὶ ἥκιστ' ἂν δουλωθεῖεν ὑπ' Ἀθηναίων [...]. Ὡς δὲ εἶπον, καὶ ἐπικυρῶσαι ἠνάγκασαν τὴν γνώμην. [...] Ἐλθόντων δὲ οἱ Ἀθηναῖοι τούς τε πρέσβεις ὡς νεωτερίζοντας ξυλλαβόντες, καὶ ὅσους ἔπεισαν, κατέθεντο ἐς Αἴγιναν. Ἐν δὲ τούτῳ τῶν Κερκυραίων οἱ ἔχοντες τὰ πράγματα ἐλθούσης τριήρους Κορινθίας καὶ Λακεδαιμονίων πρέσβεων ἐπιτίθενται τῷ δήμῳ, καὶ μαχόμενοι ἐνίκησαν. Ἀφικομένης δὲ νυκτὸς ὁ μὲν δῆμος ἐς τὴν ἀκρόπολιν καὶ τὰ μετέωρα τῆς πόλεως καταφεύγει καὶ αὐτοῦ ξυλλεγείς ἰδρύθη, καὶ τὸν Ὑλλαϊκὸν λιμένα εἶχον· οἱ δὲ τὴν τε ἀγορὰν κατέλαβον, οὐπὲρ οἱ πολλοὶ ᾤκουν αὐτῶν [...]. Τῇ δ' ὑστεραία ἡκροβολίσαντό τε ὀλίγα [...] καὶ τῷ μὲν δήμῳ τῶν οἰκετῶν τὸ πλῆθος παρεγένετο ζύμμαχον [...] ὁ δῆμος [...] τὰ τε ὅπλα αὐτῶν ἐκ τῶν οἰκιῶν ἔλαβε καὶ αὐτῶν τινὰς οἷς ἐπέτυχον, εἰ μὴ Νικόστρατος ἐκώλυσε, διέφθειραν ἄν.

Πίνακας 5.1: Φύλλο εργασίας 3 - Απόσπασμα ΑΕ για την Ομάδα Α

Απόσπασμα: Κατὰ Ιωάννην Θ' 1-7, 32-34
Καὶ παράγων εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς· καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγοντες· Ραββί, τίς ἡμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ; ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Οὔτε οὗτος ἡμαρτεν οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με ἕως ἡμέρας· ἐστὶν ἔρχεται νύξ ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι. ὅταν ἐν τῷ κόσμῳ ᾧ, φῶς εἰμι τοῦ κόσμου. ταῦτα εἰπὼν ἔπτυσεν χαμαὶ καὶ ἐποίησε πηλὸν ἐκ τοῦ πτύσματος, καὶ ἐπέχρισε τὸν πηλὸν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ὑπαγε νίψαι εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ, ὃ ἐρμηνεύεται ἀπεσταλμένος. ἀπῆλθεν οὖν καὶ ἐνίψατο, καὶ ἤλθε βλέπων. [...] ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη ὅτι ἥνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου· εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν οὐδέν. ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ· Ἐν ἁμαρτίαις σὺ ἐγεννήθης ὅλος, καὶ σὺ διδάσκεις ἡμᾶς; καὶ ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω.

Πίνακας 5.2: Φύλλο εργασίας 3 - Απόσπασμα ΕΚ για την Ομάδα Β

Απόσπασμα: «Διγενής Ακρίτης», 723-741
<p>Πατήρ του ἦτον ὁ ἄμιράς, ὁ Μούσουρος ἐκεῖνος, ὅπου ἀνατράφην εἰς Συρίαν, ἀπέσω εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ὥς διὰ ἀνδρεῖαν του τὴν πολλήν, τὴν περισσὴν τὴν φρόνεσιν, βουλὴν ἐποιήσασιν οἱ γέροντες ἀπάσης τῆς Συρίας καὶ τὸν σουλτάνον τὸ εἶπασιν καὶ ἄμιράν τὸν ἐποῖκαν. Καὶ τρισχιλίους τὸν ἔδωσαν Τούρκους καὶ Ἀραβίτας καὶ ἐποίησάν τον ἐξακουστὸν εἰς πᾶσαν τὴν Συρίαν· Ἐπῆρεν τους καὶ ἐξέβηκεν ἔξω εἰς Ρωμανίαν· τὸ Ἡρακλέως ἐκούρσευσεν, τὸ Κόνιον καὶ Ἀμόρι· κοράσιον ἀπῆρπαξεν, τοῦ Ἀκρίτη τὴν μητέρα. Καὶ ἀπὸ τὰ κάλλη τὰ πολλά, τὰ ἐβάσταζεν ἡ κόρη, ἐγίνετον Χριστιανὸς καὶ αὐτὴν τὴν εὐλογήθη. Καὶ ὁ εἷς τῆς κόρης ἀδελφὸς ἦτον ὁ Κωνσταντῖνος, αὐτὸς γὰρ ἐπολέμησεν ἄμιράν τὸν γαμπρόν του, τὸν θαυμαστὸν νεώτερον, τοῦ Ἀκρίτη τὸν πατέρα. Καὶ τότε ὁ Ἀκρίτης Διγενῆς ὁ θαυμαστὸς ἐκεῖνος μόνος του ὑπεθαύμαζεν διὰ τὰς ἀνδραγαθίας του καὶ ἀπὸ μικρόθεν ἤρξατο δοξάζειν τὸν ἑαυτὸν του.</p>

Πίνακας 5.3: Φύλλο εργασίας 3 - Απόσπασμα ΜΕ για την Ομάδα Γ

Απόσπασμα: «Γιούγκερμαν», Μ. Καραγάτσης
<p>Πρώτη του σκέψη, μόλις εγκαταστάθηκε στον Πειραιά, ήταν τα φαρμακευτικά προϊόντα. Ανακάλυψε τις προσωπικότητες του διεθνούς αυτού εμπορίου και τις πλησίασε με τρόπο. Ήταν τρεις, τότε που κράταγαν τα πόστα [...]. Οι άλλοι έρχονταν παρακάτω· φυτοζωούσαν με κίνδυνο και χίλια καρδιοχτύπια. Τους κυνηγούσαν οι τρεις «μεγάλοι» και τους τράκαρε η Αστυνομία. Οι μεγάλοι όμως δούλευαν με άνεση και σιγουράντζα· είχαν σχέσεις, επιρροές, πολιτικές προστασίες και, το κυριότερο, μπόλικο χρήμα για να διαφθείρουν συνειδήσεις. Ο Γιούγκερμαν κατάλαβε πως μόνο μ' αυτούς μπορούσε να δουλέψει. [...] Ήθελε δουλειές ήσυχες και σίγουρες. Ο Λεουσάκος [...] δέχτηκε ψυχρά [...]. Καμώθηκε λοιπόν πως δεν καταλάβαινε τις αβάντες του συνομιλητή του και τον ξεπροβόδιζε ευγενικά και θετικά. Ο Τζιέρογλου έκανε κι αυτός τον κοριό· μόνο που έδειξε κάπως μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Ρώτησε το Γιούγκερμαν με τι ζούσε. Ο φίλος μας ξεγελάστηκε και του μίλησε για τα δέκα ελβετικά χιλιάρικά. Ο λαθρέμπορος γίνηκε αμέσως μέλι γάλα, και του υποσχέθηκε τόκο 25% αν έβαζε αυτά τα χρήματα στην επιχείρησή του.</p>

Πίνακας 5.4: Φύλλο εργασίας 3 - Απόσπασμα ΝΕ για την Ομάδα Δ

Με την ολοκλήρωση των παραπάνω διδακτικών προτάσεων αναμένεται οι μαθητές/-τριες να έχουν συνειδητοποιήσει τη φύση των ομιλούμενων γλωσσών - και εν προκειμένω της Ελληνικής - η οποία δεν είναι άλλη από την αλλαγή. Μέσω της διαχρονικής μελέτης του Αορίστου από κείμενα διαφορετικών περιόδων της Ελληνικής και μέσω της συγκριτικής του προσέγγισης με τον Παρατατικό επιδιώκεται η κατανόηση των ποικίλων λειτουργιών του, καθώς και της συνοπτικής του όψης. Εκτιμάται πως, μέσω της εφαρμογής των παραπάνω ομαδικών δραστηριοτήτων, οι μαθητές/-τριες θα οδηγηθούν σε πιο συνειδητή χρήση του στο λόγο, καθώς και στη βαθύτερη κατανόηση του φαινομένου της γλωσσικής αλλαγής.

4.2.2 Λύκειο

Σύμφωνα με τις ισχύουσες οδηγίες διδασκαλίας για το μάθημα της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας του Γενικού Λυκείου (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2024), προτείνεται η συγκριτική προσέγγιση της ΑΕ με τη ΝΕ μέσω της αναζήτησης γλωσσικών ομοιοτήτων και διαφορών, καθώς και η εξοικείωση των μαθητών/-τριών με την ΑΕ μέσα από τη σύνδεσή της με τη σύγχρονη γλωσσική πραγματικότητα. Επιπλέον, όπως αναφέρθηκε και στο 3.1, σύμφωνα με το ΥΠ.Ε.Π.Θ. προτείνεται η αξιοποίηση της διακειμενικότητας με την παράλληλη χρήση ΑΕ και ΝΕ κειμένων, ενώ ως βασικός διδακτικός στόχος της διδασκαλίας της ΑΕ τίθεται η κατανόηση της διαχρονίας της γλώσσας από τους/-τις μαθητές/-τριες. Σε αυτό το πλαίσιο, στην παρούσα ενότητα παρατίθεται μία ακόμη διδακτική πρόταση για μαθητές/-τριες Λυκείου με αντικείμενο τη γλωσσική εξέλιξη του Αορίστου.

Ως διδακτικοί στόχοι τέθηκαν οι μαθητές/-τριες να αντιληφθούν τη μορφολογική και σημασιολογική διαφοροποίηση του Αορίστου σε διαχρονικό επίπεδο και να κατανοήσουν τη συνοπτική του όψη. Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων αξιοποιούνται κείμενα από όλες τις περιόδους της Ελληνικής (ΑΕ, ΕΚ, ΜΕ, ΝΕ) και εξετάζεται συγκριτικά η συνοπτική όψη του Αορίστου με τη μη συνοπτική όψη του Παρατατικού. Η παρούσα διδακτική πρόταση προβλέπεται να διαρκέσει 3 διδακτικές ώρες και προτείνεται να εφαρμοστεί στην Α' Λυκείου, καθώς τα ΑΕ κείμενα που αξιοποιούνται προέρχονται από έργα του Ξενοφώντα και του Θουκυδίδη, τα οποία περιλαμβάνονται στο αντίστοιχο σχολικό εγχειρίδιο. Συνεπώς, αναμένεται ότι οι μαθητές/-τριες θα είναι εξοικειωμένοι με τα συγκεκριμένα αποσπάσματα.

Την πρώτη διδακτική ώρα προτείνεται ο/η εκπαιδευτικός να εξηγήσει σύντομα στους/-τις μαθητές/-τριες το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής και να παρουσιάσει τις περιόδους της Ελληνικής, όπως φαίνονται στον παρακάτω πίνακα²:

ΑΕ	ΕΚ	ΜΕ	ΝΕ
15 ^{ος} αι. – 300 π.Χ.	300 π.Χ. – 6 ^{ος} αι. μ.Χ.	6 ^{ος} αι. μ.Χ. – 15 ^{ος} αι.	15 ^{ος} αι. - σήμερα

Πίνακας 6: Περίοδοι της Ελληνικής

Σε αυτό το πλαίσιο, ο/η εκπαιδευτικός εντάσσει τη μορφολογική και σημασιολογική διαφοροποίηση του Αορίστου. Στη συνέχεια, επικεντρώνεται στις ποικίλες σημασίες του Αορίστου παρουσιάζοντας στους/-τις μαθητές/-τριες τον πίνακα 1, όπως παρατέθηκε στο 4.2.1, και ακολουθεί σχετική συζήτηση. Έπειτα, χωρίζει τους/-τις μαθητές/-τριες σε ομάδες των τεσσάρων ή πέντε ατόμων και μοιράζει σε κάθε ομάδα το 1^ο Φύλλο εργασίας. Κάθε ομάδα καλείται να μελετήσει προτάσεις μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου της Ελληνικής (ΑΕ, ΕΚ, ΜΕ, ΝΕ), να εντοπίσει τους ρηματικούς τύπους του Αορίστου και να σχολιάσει τη σημασία και τη λειτουργία τους σε κάθε περίπτωση. Ενδεικτικά, παραθέτουμε τέσσερα διαφορετικά Φύλλα εργασίας για την κάθε ομάδα.

ΑΕ	Σημασία Αορίστου
1. Ἡ γλῶσσα πολλοὺς εἰς ὄλεθρον ἤγαγεν.	
2. Ἀλέξανδρος [...] ἐβασίλευσε δὲ δώδεκα ἔτη. (Αρριανός, <i>Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις</i> , 7.28.1)	
3. Ἐάν τι τοιοῦτον γένηται, πᾶσα ἡ πόλις διεφθάρη.	
4. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι [...] ὠρμίσαντο τῆς Χερρονήσου ἐν Ἐλαιοῦντι ναυσὶν ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατόν. (Ξενοφών, <i>Ἑλληνικά</i> , 2.1.20)	

Πίνακας 7.1: Φύλλο εργασίας 1 – Ομάδα Α

² Η διάκριση των περιόδων βασίστηκε στον Βετρουδάκη (χ.χ.), όπως παρουσιάστηκε στο 1.2.

ΕΚ	Σημασία Αορίστου
1. θεωροῦσι τὸν Ἰησοῦν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐγγὺς τοῦ πλοίου γινόμενον, καὶ ἐφοβήθησαν. (Κατὰ Ἰωάννην, 6: 19)	
2. πόθεν ἀγοράσωμεν ἄρτους ἵνα φάγωσιν οὗτοι; (Κατὰ Ἰωάννην, 6: 5)	
3. Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. (Κατὰ Λουκάν, 2: 1)	
4. καὶ γενομένου σαββάτου ἤρξατο ἐν τῇ συναγωγῇ διδάσκειν· (Κατὰ Μάρκον, 6: 2)	

Πίνακας 7.2: Φύλλο εργασίας 1 – Ομάδα Β

ΜΕ	Σημασία Αορίστου
1. Ἦρχισε και μεγάλωνε το δροσερό κλωνάρι. (Βιτσέντζος Κορνάρος, <i>Ερωτόκριτος</i> , Μέρος Α', 57)	
2. Τὸν μάρτιον μῆναν ἦλθασιν κι ἀπέρασαν ἀπέκει, κ' εἰς τὸν Μορέαν ἐφτάσασιν εἰς τοῦ μαῖου τὴν πρώτην· (<i>Το Χρονικό του Μορέως</i> , 1398-1400)	
3. εἰς ἡμέρη κι ἀναγάλλιασε στά ἐμίλησεν ὁ γιός του. (Βιτσέντζος Κορνάρος, <i>Ερωτόκριτος</i> , Μέρος Γ', 750)	
4. Κ' ἐρώτησε καὶ εἶπαν του ὅτι ἐκ τῆς μάχης ἦτον, ὅπου εἶχεν γὰρ ὁ βασιλέας μετὰ τὸ πριγκιπᾶτο· (<i>Το Χρονικό του Μορέως</i> , 8680-8681)	

Πίνακας 7.3: Φύλλο εργασίας 1 – Ομάδα Γ

ΝΕ	Σημασία Αορίστου
1. Ἐτσι, που ἔκανε, φοβήθηκα.	
2. Μόλις σου πω, ἐφυγες.	
3. Ο Μανόλης κατέβηκε μονάχος [...] και βρήκε πλήθος φοιτητές [...]. (Γιώργος Θεοτοκάς, <i>Η διαδήλωση</i>)	
4. Ο τρελός εἶδε τον μεθυσμένο και τον φοβήθηκε.	

Πίνακας 7.4: Φύλλο εργασίας 1 – Ομάδα Δ

Στη συνέχεια, κάθε ομάδα παρουσιάζει τα ευρήματά της στην ολομέλεια της τάξης. Συνίσταται η προβολή κάθε φύλλου εργασίας από τον προτζέκτορα, ώστε να ακολουθήσει σχετική συζήτηση με τις παρατηρήσεις των μαθητών/-τριών αναφορικά με τις διαφορετικές χρήσεις του Αορίστου. Ιδιαίτερη έμφαση αναμένεται να δοθεί στους τύπους *ἐβασίλευσε* (ΑΕ), *ἐφοβήθησαν* (ΕΚ), *ἤρξατο* (ΕΚ), *Ἦρχισε* (ΜΕ), *εἰς ἡμέρη* (ΜΕ) και *φοβήθηκα* (ΝΕ), οι

οποίοι έχουν εναρκτική σημασία. Αξίζει να τονιστεί ότι τα ρήματα *ἄρχω* και *φοβάμαι* απαντώνται δύο φορές με τέτοια χρήση, γεγονός που δείχνει ότι κάποια ρήματα, λόγω της σημασίας τους (π.χ. είσοδος σε μια κατάσταση ή έναρξη ψυχικού πάθους), τείνουν να χρησιμοποιούνται με αυτήν τη σημασία. Έπειτα, προτείνεται να αναφερθούν οι τύποι *διεφθάρη* (ΑΕ) και *έφυγες* (ΝΕ), οι οποίοι χρησιμοποιούνται με μελλοντική σημασία, με τον τύπο *διεφθάρη* να αποτελεί μέρος Υποθετικού λόγου και με τον τύπο *έφυγες* να αναφέρεται σε βέβαιο και άμεσο μελλοντικό γεγονός. Παράλληλα, ενδείκνυται να επισημανθεί η Υποτακτική Αορίστου στον τύπο *ἀγοράσωμεν*, ο οποίος αναφέρεται σε μελλοντικό γεγονός. Στο σημείο αυτό, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να εξηγήσει στους/-τις μαθητές/-τριες τη λειτουργία της Υποτακτικής και της Προστακτικής Αορίστου, οι οποίες κατ' ακρίβεια αναφέρονται σε μελλοντικά γεγονότα παρά την παρελθοντική σημασία του Αορίστου. Ακολούθως, αναμένεται να αναφερθεί η χρήση των τύπων *ἦγαγεν* (ΑΕ), *εἶδε* και *φοβήθηκε* (ΝΕ) σε γνωμικά, καθώς και η χρήση των τύπων *ώρμισαντο* (ΑΕ), *Ἐγένετο* (ΕΚ), *ἐξῆλθε* (ΕΚ), *ἦλθασιν* (ΜΕ), *ἀπέρασαν* (ΜΕ), *ἐφτάσασιν* (ΜΕ), *ἐρώτησε* (ΜΕ), *εἶπαν* (ΜΕ), *κατέβηκε* (ΝΕ), *βρήκε* (ΝΕ) σε αφηγηματικά συμφραζόμενα. Τέλος, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να ζητήσει από τους/-τις μαθητές/-τριες να παρατήσουν ποιες σημασίες του Αορίστου συναντάμε σε κάθε περίοδο της Ελληνικής και ποιες όχι, με σκοπό να καταστήσει σαφές στους/-τις μαθητές/-τριες ότι η γλώσσα συνεχώς μεταβάλλεται σε μορφολογικό και σημασιολογικό επίπεδο.

Τη δεύτερη διδακτική ώρα ο/η εκπαιδευτικός χωρίζει τους/-τις μαθητές/-τριες σε ομάδες των τεσσάρων ή πέντε ατόμων και μοιράζει σε κάθε ομάδα το 2^ο Φύλλο εργασίας. Οι μαθητές/-τριες καλούνται να μελετήσουν ένα απόσπασμα από τα έργα του Θουκυδίδη ή του Ξενοφώντα, να το μεταφράσουν στη ΝΕ και να επισημάνουν τους τύπους του Αορίστου που απαντώνται σε αυτό. Έπειτα, τους ζητείται να μεταφέρουν τους αοριστικούς τύπους στον Παρατατικό και να αποδώσουν εκ νέου το απόσπασμα στη ΝΕ. Για την μετατροπή των τύπων μπορούν να χρησιμοποιήσουν τη Γραμματική και για τη μετάφραση των αποσπασμάτων το σχετικό σχολικό εγχειρίδιο. Ο ρόλος του/-της εκπαιδευτικού αναμένεται να είναι καθοδηγητικός και υποστηρικτικός, ιδιαίτερα κατά την μετατροπή των τύπων από τον Αόριστο στον Παρατατικό. Στο τέλος, οι μαθητές/-τριες παρατηρούν και συζητούν τις διαφορές στη σημασία και στο ύφος των αποσπασμάτων. Στους παρακάτω πίνακες ακολουθούν ενδεικτικά φύλλα εργασίας.

Απόσπασμα: Θουκυδίδης, *Ιστορίαι*, 3, 81.2-5

Κερκυραῖοι δὲ αἰσθόμενοι τὰς τε Ἀττικὰς ναῦς προσπλεούσας τὰς τε τῶν πολέμιων οἰχομένας, λαβόντες τοὺς τε Μεσσηνίους ἐς τὴν πόλιν ἤγαγον πρότερον ἔξω ὄντας, καὶ τὰς ναῦς περιπλεῦσαι κελεύσαντες ἃς ἐπλήρωσαν ἐς τὸν Ὑλλαϊκὸν λιμένα, ἐν ὅσῳ περιεκομίζοντο, τῶν ἐχθρῶν εἴ τινα λάβοιεν, ἀπέκτεινον· καὶ ἐκ τῶν νεῶν ὅσους ἔπεισαν ἐσβῆναι ἐκβιβάζοντες ἀπεχρῶντο, ἐς τὸ Ἥραιόν τε ἐλθόντες τῶν ἱκετῶν ὡς πεντήκοντα ἄνδρας δίκην ὑποσχεῖν ἔπεισαν καὶ κατέγνωσαν πάντων θάνατον. Οἱ δὲ πολλοὶ τῶν ἱκετῶν, ὅσοι οὐκ ἐπείσθησαν, ὡς ἐώρων τὰ γινόμενα, διέφθειρον αὐτοῦ ἐν τῷ ἱερῷ ἀλλήλους, καὶ ἐκ τῶν δένδρων τινὲς ἀπήγχοντο, οἱ δ' ὡς ἕκαστοι ἐδύναντο ἀνηλοῦντο. Ἡμέρας τε ἐπτά, ἃς ἀφικόμενος ὁ Εὐρυμέδων ταῖς ἐξήκοντα ναυσὶ παρέμεινε, Κερκυραῖοι σφῶν αὐτῶν τοὺς ἐχθροὺς δοκοῦντας εἶναι ἐφόνευον, τὴν μὲν αἰτίαν ἐπιφέροντες τοῖς τὸν δῆμον καταλύουσιν, ἀπέθανον δέ τινες καὶ ἰδίας ἐχθρας ἔνεκα, καὶ ἄλλοι χρημάτων σφίσιν ὀφειλομένων ὑπὸ τῶν λαβόντων· πᾶσά τε ἰδέα κατέστη θανάτου, καὶ οἷον φιλεῖ ἐν τῷ τοιούτῳ γίνεσθαι, οὐδὲν ὅτι οὐ ξυνέβη καὶ ἔτι περαιτέρω. Καὶ γὰρ πατὴρ παῖδα ἀπέκτεινε καὶ ἀπὸ τῶν ἱερῶν ἀπεσπῶντο καὶ πρὸς αὐτοῖς ἐκτείνοντο, οἱ δὲ τινες καὶ περιοικοδομηθέντες ἐν τοῦ Διονύσου τῷ ἱερῷ ἀπέθανον.

Πίνακας 8.1: Φύλλο εργασίας 2 - Απόσπασμα Ομάδα Α

Απόσπασμα: Θουκυδίδης, *Ιστορίαι*, 3, 71-73

Δράσαντες δὲ τοῦτο καὶ ξυγκαλέσαντες Κερκυραίους εἶπον ὅτι ταῦτα καὶ βέλτιστα εἶη καὶ ἥκιστ' ἂν δουλωθεῖεν ὑπ' Ἀθηναίων, τό τε λοιπὸν μηδετέρους δέχεσθαι ἀλλ' ἢ μιᾷ νηὶ ἡσυχάζοντας, τὸ δὲ πλεον πολέμιον ἡγεῖσθαι. Ὡς δὲ εἶπον, καὶ ἐπικυρῶσαι ἠνάγκασαν τὴν γνώμην. Πέμπουσι δὲ καὶ ἐς τὰς Ἀθήνας εὐθὺς πρέσβεις περὶ τε τῶν πεπραγμένων διδάζοντας ὥς ξυνέφερε καὶ τοὺς ἐκεῖ καταπεφευγότας πείσοντας μηδὲν ἀνεπιτήδειον πράσσειν, ὅπως μὴ τις ἐπιστροφή γένηται. Ἐλθόντων δὲ οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς τε πρέσβεις ὥς νεωτερίζοντας ξυλλαβόντες, καὶ ὅσους ἔπεισαν, κατέθεντο ἐς Αἴγινα. Ἐν δὲ τούτῳ τῶν Κερκυραίων οἱ ἔχοντες τὰ πράγματα ἐλθούσης τριήρους Κορινθίας καὶ Λακεδαιμονίων πρέσβεων ἐπιτίθενται τῷ δήμῳ, καὶ μαχόμενοι ἐνίκησαν. Ἀφικομένης δὲ νυκτὸς ὁ μὲν δῆμος ἐς τὴν ἀκρόπολιν καὶ τὰ μετέωρα τῆς πόλεως καταφεύγει καὶ αὐτοῦ ξυλλεγεὶς ἰδρύθη, καὶ τὸν Ὑλλαϊκὸν λιμένα εἶχον· οἱ δὲ τὴν τε ἀγορὰν κατέλαβον, οὗπερ οἱ πολλοὶ ὄκουν αὐτῶν, καὶ τὸν λιμένα τὸν πρὸς αὐτῇ καὶ πρὸς τὴν ἡπειρον. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ ἠκροβολίσαντό τε ὀλίγα καὶ ἐς τοὺς ἀγροὺς περιέπεμπον ἀμφοτέροι, τοὺς δούλους παρακαλοῦντές τε καὶ ἐλευθερίαν ὑπισχνούμενοι· καὶ τῷ μὲν δήμῳ τῶν οἰκετῶν τὸ πλῆθος παρεγένετο ξύμμαχον, τοῖς δ' ἑτέροις ἐκ τῆς ἡείρου ἐπίκουροι ὀκτακόσιοι.

Πίνακας 8.2: Φύλλο εργασίας 2 - Απόσπασμα Ομάδα Β

Απόσπασμα: Ξενοφών, Ἑλληνικά, 2, 2.1-4

Ἐπεὶ δὲ τὰ ἐν τῇ Λαμψάκῳ κατεστήσατο, ἔπλει ἐπὶ τὸ Βυζάντιον καὶ Καλχηδόνα. Οἱ δ' αὐτὸν ὑπεδέχοντο, τοὺς τῶν Ἀθηναίων φρουροὺς ὑποσπόνδους ἀφέντες· οἱ δὲ προδόντες Ἀλκιβιάδῃ τὸ Βυζάντιον τότε μὲν ἔφυγον εἰς τὸν Πόντον, ὕστερον δ' εἰς Ἀθήνας καὶ ἐγένοντο Ἀθηναῖοι. Λύσανδρος δὲ τοὺς τε φρουροὺς τῶν Ἀθηναίων καὶ εἴ τινα που ἄλλον ἴδοι Ἀθηναῖον, ἀπέπεμπεν εἰς τὰς Ἀθήνας, διδοὺς ἐκεῖσε μόνον πλέουσιν ἀσφάλειαν, ἄλλοθι δ' οὐ, εἰδὼς ὅτι ὅσῳ ἂν πλείους συλλεγῶσιν εἰς τὸ ἄστυ καὶ τὸν Πειραιᾶ, θάττον τῶν ἐπιτηδείων ἔνδειαν ἔσεσθαι. Καταλιπὼν δὲ Βυζαντίου καὶ Καλχηδόνοιο Σθενέλαον ἄρμοστήν Λάκωνα, αὐτὸς ἀποπλεύσας εἰς Λάμψακον τὰς ναῦς ἐπεσκεύαζεν. Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις τῆς Παράλου ἀφικομένης νυκτὸς ἐλέγετο ἡ συμφορὰ, καὶ οἰμωγὴ ἐκ τοῦ Πειραιῶς διὰ τῶν μακρῶν τειχῶν εἰς ἄστυ διῆκεν, ὁ ἕτερος τῷ ἑτέρῳ παραγγέλλων· ὥστ' ἐκείνης τῆς νυκτὸς οὐδεὶς ἐκοιμήθη, οὐ μόνον τοὺς ἀπολωλότας πενθοῦντες, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἔτι αὐτοὶ ἑαυτούς, πείσεσθαι νομίζοντες οἷα ἐποίησαν Μηλίου τε Λακεδαιμονίων ἀποίκους ὄντας, κρατήσαντες πολιορκίᾳ, καὶ Ἰστιαέας καὶ Σκιωναίους καὶ Τορωναίους καὶ Αἰγινήτας καὶ ἄλλους πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων. Τῇ δ' ὕστεραία ἐκκλησίαν ἐποίησαν, ἐν ᾗ ἔδοξε τοὺς τε λιμένας ἀποχωῶσαι πλὴν ἐνὸς καὶ τὰ τείχη εὐτρεπίζειν καὶ φυλακὰς ἐφιστάναι καὶ τᾶλλα πάντα ὥς εἰς πολιορκίαν παρασκευάζειν τὴν πόλιν.

Πίνακας 8.3: Φύλλο εργασίας 2 - Απόσπασμα Ομάδα Γ

Απόσπασμα: Ξενοφών, Ἑλληνικά, 2, 4.19, 22-23

Καὶ οὐκ ἐψεύσατο, ἀλλ' ἐπεὶ ἀνέλαβον τὰ ὄπλα, αὐτὸς μὲν ὥσπερ ὑπὸ μοίρας τινὸς ἀγόμενος ἐκπηδήσας πρῶτος ἐμπεσὼν τοῖς πολεμίοις ἀποθνήσκει, καὶ τέθαιπται ἐν τῇ διαβάσει τοῦ Κηφισοῦ· οἱ δ' ἄλλοι ἐνίκων καὶ κατεδίωξαν μέχρι τοῦ ὀμαλοῦ. Ἀπέθανον δ' ἐνταῦθα τῶν μὲν τριάκοντα Κριτίας τε καὶ Ἰπτόμαχος, τῶν δὲ ἐν Πειραιεῖ δέκα ἀρχόντων Χαρμίδης ὁ Γλαύκωνος, τῶν δ' ἄλλων περὶ ἐβδομήκοντα. Καὶ τὰ μὲν ὄπλα ἔλαβον, τοὺς δὲ χιτῶνας οὐδενὸς τῶν πολιτῶν ἐσκύλευσαν. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἐγένετο καὶ τοὺς νεκροὺς ὑποσπόνδους ἀπεδίδοσαν, προσιόντες ἀλλήλοις πολλοὶ διελέγοντο. [...] Ὁ μὲν τοιαῦτα ἔλεγεν· οἱ δὲ λοιποὶ ἄρχοντες καὶ διὰ τὸ τοιαῦτα προσακούειν τοὺς μεθ' αὐτῶν ἀπήγαγον εἰς τὸ ἄστυ. Τῇ δ' ὑστεραία οἱ μὲν τριάκοντα πάνυ δὴ ταπεινοὶ καὶ ἔρημοι συνεκάθηντο ἐν τῷ συνεδρίῳ· τῶν δὲ τρισχιλίων ὅπου ἕκαστοι τεταγμένοι ἦσαν, πανταχοῦ διεφέροντο πρὸς ἀλλήλους. ὅσοι μὲν γὰρ ἐπεποιήκεσάν τι βιαιότερον καὶ ἐφοβοῦντο, ἐντόνως ἔλεγον ὡς οὐ χρεῖη καθυφίσθαι τοῖς ἐν Πειραιεῖ· ὅσοι δὲ ἐπίστευον μηδὲν ἡδίκηκεναι, αὐτοὶ τε ἀνελογίζοντο καὶ τοὺς ἄλλους ἐδίδασκον ὡς οὐδὲν δέοιντο τούτων τῶν κακῶν, καὶ τοῖς τριάκοντα οὐκ ἔφασαν χρῆναι πείθεσθαι οὐδ' ἐπιτρέπειν ἀπολλύναι τὴν πόλιν. Καὶ τὸ τελευταῖον ἐψηφίσαντο ἐκείνους μὲν καταπαῦσαι, ἄλλους δὲ ἐλέεσθαι. Καὶ εἴλοντο δέκα, ἓνα ἀπὸ φυλῆς.

Πίνακας 8.4: Φύλλο εργασίας 2 - Απόσπασμα Ομάδα Δ

Ακολουθεῖ συζήτηση με τις παρατηρήσεις των μαθητῶν/-τριῶν σχετικά με την αλλαγή στη σημασία, ὅπως αὐτὴ προέκυψε ἀπὸ τὴ μετατροπὴ τοῦ Αορίστου σε Παρατατικό. Εἰδικότερα, αναμένεται νὰ αναφερθεῖ ὅτι ἡ μὴ συνοπτικὴ ὄψη τοῦ Παρατατικοῦ προσέδωσε στις ἐνέργειες χαρακτήρα ἐπαναληπτικότητος καὶ μὴ ολοκλήρωσης, σε ἀντίθεση με τὴ συνοπτικὴ ὄψη τοῦ Αορίστου στο πρῶτότυπο, ἡ ὁποία παρουσιάζει τὰ γεγονότα καὶ τὶς ἐνέργειες ὡς ολοκληρωμένα (π.χ. *ἔφυγον* ἀντὶ γιὰ τὸ αοριστικὸ *ἔφυγον*). Ἐπίσης, προτείνεται νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι σε συμφραζόμενα με παρουσία συγκεκριμένων χρονικῶν προσδιορισμῶν (π.χ. *πρότερον*) ἡ χρῆση τοῦ Παρατατικοῦ κρίθηκε ἀκατάλληλη.

Κατὰ τὴν τρίτη διδακτικὴ ὥρα, καὶ ὡς συνέχεια τῆς δεύτερης, οἱ μαθητές/-τριες χωρισμένοι σε ομάδες καλοῦνται νὰ ἐξετάσουν τοὺς τύπους τοῦ Αορίστου, ἔτσι ὅπως τοὺς ἐντόπισαν στα παραπάνω ἀποσπάσματα. Ὁ/ἡ εκπαιδευτικὸς τοὺς μοιράζει τὸ 3^ο Φύλλο εργασίας. Ἀρχικὰ, ζητεῖται ἀπὸ τοὺς/-τις μαθητές/-τριες νὰ ἀναγνωρίσουν γραμματικὰ τοὺς τύπους (πρόσωπο, ἀριθμὸς, φωνή, εἶδος Αορίστου) καὶ νὰ τοὺς ἀναλύσουν μορφολογικά. Ἐπειτα,

γράφουν τον αντίστοιχο νεοελληνικό τύπο, τον αναλύουν μορφολογικά και στο τέλος διατυπώνουν παρατηρήσεις σχετικά με τις ομοιότητες και τις διαφορές που εντοπίστηκαν μεταξύ των ΑΕ και των ΝΕ τύπων.

Ρήματα σε ΑΕ Αόριστο	Γραμματική αναγνώριση			
	πρόσωπο	αριθμός	φωνή	είδος Αορίστου

Πίνακας 9.1: Φύλλο εργασίας 3 – Γραμματική αναγνώριση ΑΕ τύπων

Ρήματα ΑΕ	Μορφολογικά χαρακτηριστικά			
	αύξηση	θέμα	πρόσφυμα	κατάληξη

Πίνακας 9.2: Φύλλο εργασίας 3 – Μορφολογικά χαρακτηριστικά ΑΕ τύπων

Ρήματα NE	Μορφολογικά χαρακτηριστικά			
	αύξηση	θέμα	πρόσφυμα	κατάληξη

Πίνακας 9.3: Φύλλο εργασίας 3 – Μορφολογικά χαρακτηριστικά NE τύπων

Στο τέλος της τρίτης διδακτικής ώρας κάθε ομάδα παρουσιάζει τα ευρήματά της στην ολομέλεια της τάξης και ακολουθεί σχετική συζήτηση. Ο/η εκπαιδευτικός ζητάει από τους/-τις μαθητές/-τριες να διατυπώσουν τις παρατηρήσεις τους σχετικά με τις ομοιότητες και τις διαφορές που εντόπισαν μεταξύ του ΑΕ και του ΝΕ Αορίστου. Ειδικότερα, αναμένεται να επισημανθεί ότι στον ΝΕ Αόριστο η αύξηση διατηρείται μόνο όταν τονίζεται σε αντίθεση με τον ΑΕ (π.χ. *νίκησαν* αντί για *ένίκησαν*). Επίσης, προβλέπεται να αναφερθεί η απώλεια της χρονικής αύξησης σε ρήματα που αρχίζουν από φωνήεν (π.χ. *ανάγκασαν* αντί για *ήνάγκασαν*), αλλά και η διατήρηση ρηματικών θεμάτων - κυρίως του Αορίστου β' - προσφυμάτων καθώς και καταλήξεων στη ΝΕ (π.χ. *έλαβον* / *έλαβαν*, *εἶπον* / *εἶπαν*, *ἔπεισαν* / *έπεισαν*). Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί η σημασιολογική διαφοροποίηση που παρατηρείται σε ορισμένες λέξεις (π.χ. ΑΕ *ἐπλήρωσαν*: επανδρώνω πλοίο / ΝΕ *πλήρωσαν*: καταβάλλω χρήματα).

Με την εφαρμογή της παραπάνω διδακτικής πρότασης, αναμένεται οι μαθητές/-τριες, μέσω της μελέτης της εξέλιξης του Αορίστου, να κατανοήσουν ότι το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής είναι φυσικό και αναμενόμενο για όλες τις γλώσσες. Εκτιμάται ότι θα αντιληφθούν τις μεταβολές που επέρχονται στη γλώσσα σε λεξιλογικό, μορφολογικό και σημασιολογικό επίπεδο, ενώ θα συνειδητοποιήσουν τη διαχρονική συνέχεια της Ελληνικής, καθώς και τη σύνδεση της ΑΕ με τη ΝΕ. Παράλληλα, μέσω των προτεινόμενων ομαδοσυνεργατικών

δραστηριοτήτων, οι μαθητές/-τριες θα έχουν τη δυνατότητα να διερευνήσουν τη συνοπτική όψη του Αορίστου συγκριτικά με τη μη συνοπτική όψη του Παρατατικού, καθώς και να εξοικειωθούν με τις ποικίλες χρήσεις του Αορίστου, προσεγγίζοντας αυθεντικά κείμενα από ποικίλες χρονικές περιόδους της Ελληνικής.

5. Συζήτηση-συμπεράσματα

Η παρούσα διπλωματική εργασία επιχείρησε να περιγράψει την εξελικτική πορεία του Αορίστου στην Ελληνική, στο πλαίσιο του φαινομένου της γλωσσικής αλλαγής, καθώς και να αναζητήσει τρόπους διδακτικής προσέγγισης αυτής της εξέλιξης στη Β/θμια εκπαίδευση. Παρουσιάστηκαν, λοιπόν, δύο διδακτικές προτάσεις, οι οποίες θεωρείται ότι συμβάλουν προς αυτήν την κατεύθυνση.

Αρχικά, σχολιάστηκε το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής, το οποίο αφορά τις μεταβολές που παρατηρούνται σε κάθε γλώσσα, και οδηγεί στη μετάβαση από μια γλωσσική περίοδο σε μια άλλη. Οι αλλαγές αυτές εντοπίζονται σε όλα τα επίπεδα της γλωσσικής ανάλυσης (φωνητικό-φωνολογικό, μορφολογικό, συντακτικό, λεξιλογικό, σημασιολογικό) και συμβαίνουν σταδιακά και συνεχώς (Παπαναστασίου, 2007· Νικηφορίδου, 2001). Παράλληλα, οι γλωσσικές μεταβολές χαρακτηρίζονται από κανονικότητα και καθολικότητα, καθώς ορισμένες από αυτές είναι προβλέψιμες και αναμενόμενες, χαρακτηριστικό που παρατηρείται σε όλες τις γλώσσες (Lyons, 2020, σελ. 204· Νικηφορίδου, 2001).

Ακολούθως, παρουσιάστηκαν οι αιτίες της γλωσσικής αλλαγής, οι οποίες οφείλονται σε ενδογλωσσικούς και εξωγλωσσικούς παράγοντες. Στην πρώτη κατηγορία (ψυχογλωσσικοί παράγοντες) εντάσσονται η απλοποίηση, η δομική πίεση, οι επικοινωνιακές ή γνωσιακές ανάγκες και η διαφάνεια, ενώ στη δεύτερη (κοινωνιογλωσσικοί παράγοντες) περιλαμβάνονται η γλωσσική επαφή, ο δανεισμός, οι λειτουργικές και κοινωνικές ανάγκες (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 189-197· Lyons, 2020, σελ. 235-236· Fromkin, 2022, σελ. 687-688).

Εφόσον η γλωσσική αλλαγή αποτελεί καθολικό φαινόμενο, η Ελληνική δεν θα μπορούσε να αποτελεί εξαίρεση. Συνεπώς, γλωσσικές μεταβολές παρατηρούνται σε όλες τις περιόδους της ιστορίας της. Στην παρούσα εργασία επισημάνθηκαν κάποιες χαρακτηριστικές αλλαγές σε διάφορα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης για όλες τις βασικές περιόδους της Ελληνικής, που λόγω της πλούσιας και συνεχούς παρουσίας μαρτυριών αποτελεί κατάλληλο πεδίο μελέτης γλωσσικής αλλαγής (Παπαναστασίου, 2007).

Η διαχρονική εξέλιξη του ελληνικού Αορίστου παρουσιάζει μεταβολές τόσο σε μορφολογικό όσο και σε σημασιολογικό επίπεδο. Στην ΑΕ ο Αόριστος καθιερώνεται ως

παρελθοντικός χρόνος με συνοπτική σημασία. Μορφολογικά κυριαρχεί ο Σιγματικός Αόριστος και σημασιολογικά αποκτά ευρύτερη λειτουργικότητα, καθώς χρησιμοποιείται για να δηλώσει διαχρονικές αλήθειες (γνωμικός Αόριστος), έναρξη πράξης (εναρκτικός Αόριστος), καθώς και το επικείμενο μέλλον. Στην ΕΚ εδραιώνεται η διάκριση συνοπτικού και μη συνοπτικού στο αποψιακό σύστημα της Ελληνικής, ενώ ο Αόριστος μορφολογικά και λειτουργικά ταυτίζεται σε μεγάλο βαθμό με τον Παρακείμενο. Επιπλέον, κυριαρχούν οι ασθενείς τύποι του Αορίστου και οι καταλήξεις του μέσου Αορίστου αντικαθίστανται από εκείνες του παθητικού. Σε σημασιολογικό επίπεδο μειώνεται η χρήση του σε γνωμικά. Κατά την Μεσαιωνική περίοδο, ο Αόριστος χάνει πολλές από τις μη παρελθοντικές του χρήσεις. Χαρακτηριστική εξέλιξη της περιόδου είναι η λειτουργική και μορφολογική συγχώνευση των τύπων του Αορίστου και του Παρακείμενου, καθώς και η απώλεια της αύξησης, ως συνέπεια των φωνητικών αλλαγών (απώλεια της μακρότητας των φωνέντων). Παράλληλα, οι καταλήξεις των παρελθοντικών χρόνων συνδυάζονται σε ένα ενιαίο σύστημα, ενώ η χρήση των τύπων του Αορίστου με -κ- έφτασαν να ανταγωνίζονται τους αντίστοιχους σιγματικούς τύπους. Στη ΝΕ, σύμφωνα με σύγχρονες γλωσσολογικές μελέτες, ο Αόριστος δηλώνει κυρίως όψη παρά γραμματικό χρόνο. Η διάκριση συνοπτικής και μη συνοπτικής όψης είναι θεμελιώδους σημασίας στην Ελληνική. Η συνοπτική όψη του Αορίστου παρουσιάζει μια ενέργεια ως ολοκληρωμένο γεγονός. Σε μορφολογικό επίπεδο, ο Αόριστος διατηρεί την αύξηση μόνο όταν αυτή τονίζεται, ενώ ο σχηματισμός του έχει απλοποιηθεί, καθώς όλα τα ρήματα σχηματίζουν τον Αόριστο με τις ίδιες καταλήξεις. Η μορφολογική διάκριση μεταξύ ενεστωτικού και αοριστικού θέματος γίνεται με διάφορους τρόπους, με επικρατέστερο την προσθήκη του χαρακτηριστικού -σ-. Σημασιολογικά χρησιμοποιείται με ποικίλες σημασίες είτε σε γνωμικά είτε για να εκφράσει μελλοντική ή εναρκτική σημασία.

Η κατανόηση του φαινομένου της γλωσσικής αλλαγής αποτελεί έναν από τους βασικούς εκπαιδευτικούς στόχους στη διδασκαλία της ΑΕ στη Β/θμια Εκπαίδευση (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2024). Η διαχρονική εξέλιξη του Αορίστου στην ιστορία της Ελληνικής επιλέχθηκε ως ενδεικτικό παράδειγμα γλωσσικής αλλαγής. Ωστόσο, κατά την εξέταση των σχολικών εγχειριδίων της ΑΕ και της ΝΕ παρατηρήθηκαν σημαντικές ελλείψεις στις περιγραφές του Αορίστου. Ειδικότερα, ο Αόριστος εντάσσεται συστηματικά στην κατηγορία του γραμματικού χρόνου, ενώ οι αναφορές στη συνοπτική του όψη είναι ελάχιστες και αποσπασματικές. Παράλληλα, απουσιάζει σχεδόν εντελώς η ανάλυση των διαφορετικών χρήσεων του Αορίστου, καθώς δίνεται έμφαση αποκλειστικά στον γραμματικό σχηματισμό

του κυρίως στο πλαίσιο της διδασκαλίας της ΑΕ. Σε αυτό το πλαίσιο, τέθηκαν τρία ερευνητικά ζητήματα (βλ. ενότητα 3.2) πάνω στα οποία στηρίχθηκαν οι δύο διδακτικές προτάσεις της παρούσας εργασίας, με στόχο αφενός να προταθούν τρόποι προσέγγισής τους και αφετέρου να αναζητηθούν τρόποι αντιμετώπισης των παραπάνω παραλείψεων μέσω της ενσωμάτωσης κάποιων στοιχείων από τις σύγχρονες γλωσσολογικές έρευνες αναφορικά με τον Αορίστο.

Αντικείμενο μελέτης και των δύο διδακτικών προτάσεων αποτελεί η μορφολογική και σημασιολογική εξέλιξη του Αορίστου μέσω της μελέτης κειμένων της ΑΕ, ΕΚ, ΜΕ και ΝΕ. Θεωρείται ότι μπορούν να ενταχθούν τόσο στο μάθημα της ΑΕ όσο και της ΝΕ. Στη διδακτική πρόταση του Γυμνασίου αξιοποιούνται κυρίως κείμενα της ΝΕ σε συνδυασμό με αποσπάσματα άλλων περιόδων, καθώς πιστεύεται ότι οι μαθητές/-τριες δεν είναι αρκετά εξοικειωμένοι/-ες με ΑΕ κείμενα. Αντιθέτως, στη διδακτική πρόταση του Λυκείου επιλέγονται κυρίως ΑΕ κείμενα, τα οποία αποτελούν μέρος της διδακτέας ύλης, ενώ προβλέπεται και η χρήση των αντίστοιχων σχολικών εγχειριδίων με την απόδοση των κειμένων στη ΝΕ. Και οι δύο διδακτικές προτάσεις ξεκινούν σε θεωρητικό επίπεδο με την παρουσίαση των ποικίλων σημασιών του Αορίστου μέσω παραδειγμάτων, ενώ γίνεται αναφορά και στη συνοπτική όψη του Αορίστου συγκριτικά με τη μη συνοπτική όψη του Παρατατικού. Σε πρακτικό επίπεδο οι μαθητές/-τριες καλούνται σε συνεργασία να ολοκληρώσουν τα αντίστοιχα φύλλα εργασίας και στη συνέχεια να καταλήξουν σε συμπεράσματα για την εξέλιξη του Αορίστου. Ιδιαίτερα στη διδακτική πρόταση του Λυκείου, οι μαθητές/-τριες καλούνται να διατυπώσουν τις παρατηρήσεις τους αναφορικά με τις ομοιότητες και τις διαφορές του ΑΕ και του ΝΕ Αορίστου σε μορφολογικό επίπεδο, καθώς και να προσεγγίσουν κριτικά τη διαφορετική όψη του Αορίστου και του Παρατατικού. Επιπλέον, η επαφή των μαθητών/-τριών με ποικίλα κείμενα ενδεικτικών περιόδων της Ελληνικής θα συμβάλει στην βαθύτερη κατανόηση του φαινομένου της γλωσσικής αλλαγής, καθώς θα διαπιστώσουν βιωματικά ότι η κατανόηση κειμένων πιο απομακρυσμένων περιόδων απαιτεί ειδικές γνώσεις σε αντίθεση με κείμενα νεότερων περιόδων. Τέλος, αναμένεται οι μαθητές/-τριες να αντιληφθούν τη σύνδεση της ΑΕ με τη ΝΕ, καθώς και τη συνέχεια της Ελληνικής μέσα στο χρόνο.

Εκτιμάται ότι τα ερευνητικά ζητήματα που τέθηκαν μπορούν να προσεγγιστούν θεωρητικά μέσω των διδακτικών προτάσεων που παρουσιάστηκαν. Αναφορικά με το πρώτο ζήτημα, το οποίο αφορούσε τη συμβολή της μελέτης κειμένων διαφόρων περιόδων της Ελληνικής

στην κατανόηση των διαφορετικών χρήσεων του Αορίστου, θεωρείται ότι η σχετική διδακτική πρόταση μπορεί να προσφέρει σημαντικές ευκαιρίες μάθησης. Στο πλαίσιο της ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας οι μαθητές/-τριες καλούνται να μελετήσουν φράσεις από κείμενα διαφορετικών περιόδων της Ελληνικής και να εντοπίσουν τη διαφορετική σημασία του Αορίστου σε κάθε περίπτωση. Η ποικιλία των παραδειγμάτων ενδέχεται να συμβάλει στην κατανόηση της χρήσης του Αορίστου στην επικοινωνία. Ταυτόχρονα, δίνεται η ευκαιρία στους/-τις μαθητές/-τριες να παρατηρήσουν ότι ορισμένες λειτουργίες του χρόνου αυτού δεν απαντώνται σε όλες τις χρονικές περιόδους. Το στοιχείο αυτό εντάσσεται στην ευρύτερη εξέλιξη του Αορίστου και αποδίδεται στο φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής.

Σε σχέση με το δεύτερο ερευνητικό ζήτημα, το οποίο αφορά τη δυνατότητα αξιοποίησης της σύγκρισης Αορίστου και Παρατατικού για την κατανόηση της συνοπτικής όψης του Αορίστου, προτείνεται μια προσέγγιση που περιλαμβάνει τη μελέτη κειμένων της ΝΕ (διδακτική πρόταση Γυμνασίου) και της ΑΕ (διδακτική πρόταση Λυκείου). Σύμφωνα με τη θεωρητική και διδακτική θεμελίωση της εργασίας, οι σχετικές διδακτικές προτάσεις μπορούν να προσφέρουν ένα πρόσφορο έδαφος για την ανάδειξη της συνοπτικής όψης του Αορίστου. Ειδικότερα, οι μαθητές/-τριες καλούνται να συγκρίνουν τους δύο χρόνους και να δικαιολογήσουν τη χρήση του ενός έναντι του άλλου. Με αυτόν τον τρόπο τούς δίνεται η ευκαιρία να εστιάσουν στις διαφορετικές τους όψεις και κατ' επέκταση στο διαφορετικό επικοινωνιακό αποτέλεσμα που προκύπτει κάθε φορά από την επιλογή Αορίστου (συνοπτικής όψης) ή Παρατατικού (μη συνοπτικής). Ιδιαίτερα, στη διδακτική πρόταση του Λυκείου, οι μαθητές/-τριες καλούνται να αντιστρέψουν τη χρήση του Αορίστου σε Παρατατικό. Έτσι, θα συνειδητοποιήσουν ότι η αλλαγή των δύο χρόνων σημαίνει αλλαγή του νοήματος και του τρόπου παρουσίασης των ενεργειών.

Τέλος, σχετικά με το τρίτο ερευνητικό ζήτημα, το οποίο αφορά την αποτελεσματικότητα των διδακτικών προτάσεων στην κατανόηση της εξέλιξης του Αορίστου και του φαινομένου της γλωσσικής αλλαγής, η παρούσα εργασία δεν παρέχει εμπειρικά δεδομένα, αλλά βασίζεται σε παιδαγωγικές και θεωρητικές υποθέσεις. Ωστόσο, εκτιμάται ότι οι προτεινόμενες ομαδικές δραστηριότητες μπορούν να λειτουργήσουν ως αφορμή για να κατανοήσουν οι μαθητές/-τριες τη μορφολογική και σημασιολογική εξέλιξη του Αορίστου καθώς και τη συνοπτική του όψη. Επιπλέον, με την καθοδήγηση του/-της εκπαιδευτικού θα εντάξουν την περίπτωση του Αορίστου στο γενικότερο φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής, το οποίο αποτελεί φυσικό - και συνεπώς αναμενόμενο - χαρακτηριστικό των γλωσσών.

Σε γενικές γραμμές, θεωρούμε ότι οι εν λόγω διδακτικές προτάσεις μπορούν να αποτελέσουν ερέθισμα για τους/-τις μαθητές/-τριες, προκειμένου να προσεγγίσουν την ΑΕ από μια διαφορετική οπτική. Στόχος είναι οι μαθητές/-τριες να αντιληφθούν τη σχέση ΑΕ και ΝΕ ως σχέση διαχρονικής συνέχειας, όπου η πρώτη αποτελεί τη γλώσσα-πρόγονο και η δεύτερη τη γλώσσα-απόγονο. Ωστόσο, κρίνουμε ότι αυτό δεν μπορεί να επιτευχθεί αν απομονώσουμε αυτές τις δύο γλωσσικές ποικιλίες της Ελληνικής και παραμερίσουμε όλα τα ενδιάμεσα στάδια εξέλιξης. Για τον λόγο αυτό, στις διδακτικές προτάσεις που παρουσιάστηκαν δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην αξιοποίηση κειμένων όλων των περιόδων της ιστορίας της Ελληνικής, ώστε αυτή η γλωσσική συνέχεια να καταστεί σαφής στους/-τις μαθητές/-τριες μέσω της προσωπικής τους ενασχόλησης με αυθεντικά, αντιπροσωπευτικά κείμενα κάθε περιόδου. Το συμπέρασμα που θα προκύψει είναι ότι η γλώσσα συνεχώς και ανεπαίσθητα αλλάζει. Το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής είναι καθολικό, φυσικό και αναμενόμενο για κάθε ομιλούμενη γλώσσα. Η διαπίστωση αυτή πιστεύεται ότι θα επηρεάσει τις γλωσσικές στάσεις των μαθητών/-τριών και ευελπιστούμε ότι θα τους προσφέρει μια πιο κριτική και απαλλαγμένη από προκαταλήψεις προσέγγιση σε μελλοντικές γλωσσικές αλλαγές. Σε κάθε περίπτωση, δεν μπορεί να αγνοηθεί η ανάγκη εμπλουτισμού των σχολικών εγχειριδίων με τα ευρήματα της σύγχρονης γλωσσολογικής έρευνας, ώστε να ανταποκρίνονται στους στόχους του Υπουργείου και να καλλιεργούν το γλωσσικό ενδιαφέρον των μαθητών/-τριών, προσφέροντάς τους μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση της γλώσσας ως σύστημα επικοινωνίας, το οποίο συνεχώς και αδιαλείπτως υπόκειται σε αλλαγές.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αγγελάκος, Κ., Κατσαρού, Ε. & Μαγγανά, Α. (2006). *Νεοελληνική γλώσσα Α' Γυμνασίου*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».

Baudrit, A. (2007). *Η ομαδοσυνεργατική μάθηση*. Αθήνα: Κέδρος.

Βετρουδάκης, Β. (χ.χ.). *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*. Ανακτήθηκε 5 Μαρτίου 2025, από: https://www.academia.edu/5524456/%CE%99%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82_%CE%B3%CE%BB%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B1%CF%82_History_of_Greek_language_

Browning, R. (1972). *Η ελληνική γλώσσα: μεσαιωνική και νέα*. Αθήνα: Παπαδήμας.

Browning, R. (1995). *Η ελληνική γλώσσα: μεσαιωνική και νέα*. Αθήνα: Παπαδήμας.

Γαβριηλίδου, Μ., Εμμανουηλίδης, Π. & Πετρίδου-Εμμανουηλίδου, Ε. (2013). *Νεοελληνική Γλώσσα Β' Γυμνασίου*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».

Clackson, J. (2014). Η διαμόρφωση της ελληνικής γλώσσας. Στο *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα* (επιμ.) Α.-Φ. Χριστίδης (σσ. 175-180). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής & Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ιδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].

Διατσέντος, Π. (2007). *Το γλωσσικό ζήτημα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε 5 Μαρτίου, 2025, από: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_12/index.html

Fromkin, V., Rodman, R. & Hyams, N. (2022). *Εισαγωγή στη μελέτη της γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκης.

Holton, D., Mackridge, P., Φιλιππάκη-Warburton, E. (2022). *Γραμματική της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκης.

Horrocks, G. C. (2014). Σύνταξη: από την κλασική ελληνική στην κοινή. Στο Α.-Φ. Χριστίδης, *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας: από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα*. (σσ. 508-518). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_13/index.html

Ιορδανίδου, Α., Αναστασοπούλου, Α., Γαλανόπουλος, Ι., Δρύς, Ι., Κόττα, Α. & Χαλικιάς, Π. (2017). *Γλώσσα της γλώσσας το ρόδι και ροδάνι Ε' Δημοτικού* (Τεύχος Α). Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».

Κακανά, Δ. (2008). *Η ομαδοσυνεργατική διδασκαλία και μάθηση*. Αθήνα: Αδελφών Κυριακίδη.

Καραλή, Μ. (2014). Η ταξινόμηση των αρχαίων διαλέκτων. Στο Α.-Φ. Χριστίδης, *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας: από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα*. (σσ. 336-341). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

Καραντζόλα, Ε. & Φλιάτουρας, Α. (2004). *Γλωσσική αλλαγή*. Αθήνα: Νήσος.

Lyons, J. (2022). *Εισαγωγή στη γλωσσολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Μαυρακάκης, Μ. (χ.χ.). Τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά των γραμματικών χρόνων της Αρχαίας και της Νέας Ελληνικής. Academia.edu. Ανακτήθηκε 6 Μαΐου, 2025, από: <https://www.academia.edu/40828848/>

Μόζερ, Α. (2009). *Άποψη και χρόνος στην ιστορία της Ελληνικής*. Αθήνα: Παρουσία.

Μπαμπινιώτης, Γ. (1998). *Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα.

Μπεζαντάκος, Ν., Αστυρακάκη, Ε., Γαλάνη-Δράκου, Μ. & Χαραλαμπίκος, Β. (2012). *Αρχαία ελληνική γλώσσα Γ' Γυμνασίου*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».

- Μπεζαντάκος, Ν., Παπαθωμάς, Α., Λουστριανάκη, Ε. & Χαραλαμπάκος, Β. (2006). *Αρχαία ελληνική γλώσσα Α΄ Γυμνασίου*. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.
- Νικηφορίδου, Κ. (2001). *Γλωσσική αλλαγή*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε 10 Φεβρουαρίου, 2025, από: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_a6/index.html
- Οικονόμου, Μ. (χ.χ.). *Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».
- Παναγιωτίδης, Φ. (2014). *Μίλα μου για γλώσσα*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.
- Παντελίδης, Ν. (2007). *Δημιουργία της ελληνιστικής κοινής*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε 5 Μαρτίου, 2025, από: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_14/index.html
- Παπαθωμάς, Α., Γαλάνη-Δράκου, Μ., Καμπουρέλλη, Β. & Λουστριανάκη, Ε. (2010). *Αρχαία ελληνική γλώσσα Β΄ Γυμνασίου*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».
- Παπαναστασίου, Γ. (2007). *Γλωσσική αλλαγή: Η ιστορική εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε 5 Μαρτίου, 2025, από: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_13/index.html
- Παπαναστασίου, Γ. (2014). *Μορφολογία: Από την κλασική ελληνική στην κοινή*. Στο Α.-Φ. Χριστίδης, *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας: από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα* (σσ. 502-507). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Πετρούνιας, Ε. (2014). *Εξέλιξη της προφοράς κατά την ελληνιστική εποχή*. Στο Α.-Φ. Χριστίδης, *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας: από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα* (σσ. 493-501). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Πουλοπούλου, Μ. (2015). *Ένας Χρόνος από το Παρελθόν: Ο Νεοελληνικός αόριστος* [Κεφάλαιο]. Στο Πουλοπούλου, Μ. 2015. *Νέα Ελληνικά: Σημειώσεις Γραμματικής για Αρχάριους*

[Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. Ανακτήθηκε 6 Μαΐου, 2025, από: <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/4400>

Τσέλικας, Σ. (2025). *Αρχές σύνταξης της αρχαιοελληνικής γλώσσας: οι χρόνοι και οι όψεις του ρήματος*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε 9 Απριλίου, 2025, από: https://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/composition/page_032.html

Tonnet, H. (2011). *Ιστορία της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Παπαδήμας.

Τσαγγαλίδης, Α. (2013). Το ρηματικό σύστημα της Νέας Ελληνικής: ζητήματα ορολογίας και περιγραφή της νέας ελληνικής. Άρθρο στο πλαίσιο του προγράμματος «Διαδρομές στη διδασκαλία της νέας ελληνικής σε αλλόγλωσσους στην Ελλάδα». Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε 6 Μαΐου, 2025, από: <http://elearning.greek-language.gr>

ΥΠ.Ε.Π.Θ. (2024). *Οδηγίες για τη διδασκαλία του μαθήματος της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας του Ημερήσιου και του Εσπερινού Γυμνασίου για το σχολικό έτος 2024-2025*. Ανακτήθηκε 12 Μαΐου, 2025, από: https://dide-new.flo.sch.gr/wp-content/uploads/2024/10/arxaia_gym.pdf

ΥΠ.Ε.Π.Θ. (2024). *Οδηγίες διδασκαλίας μαθημάτων ΓΕ.Α. 2024-2025*. Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. Ανακτήθηκε 14 Μαΐου, 2025, από: <https://www.iep.edu.gr>

Φιλίππακη-Warburton, E. (2014). Η σύνταξη της κλασικής ελληνικής. Στο Α.-Φ. Χριστίδης, *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας: από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα*. (σσ. 487-492). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

Φιλίππακη-Warburton, E., Γεωργιαφέντης, Μ., Κότζογλου, Γ.& Λουκά, Μ. (2019). *Γραμματική Ε' και ΣΤ' Δημοτικού*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».

Φλιάτουρας, Α. (2018). *Η μορφολογική αλλαγή στην ελληνική γλώσσα*. Αθήνα: Πατάκης.

- Φλιάτουρας, Α. (2022). *Στοιχεία της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας (πανεπιστημιακές σημειώσεις)* [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. Ανακτήθηκε 5 Μαρτίου, 2025, από: <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/8457>
- Φλιάτουρας, Α. & Γαβριηλίδου, Ζ. (2019). Γλωσσική αλλαγή και διδασκαλία: σχέση μίσους ή αγάπης; Στο Γ. Τσιγαράς, Ε. Ναξίδου & Δ. Στρατηγόπουλος (επιμ.) *ΑΝΔΡΕΙ ΚΟΣΜΟΣ Τιμητικός Τόμος στον Καθηγητή Κωνσταντίνο Κ. Χατζόπουλο* (σσ. 723-734). Θεσσαλονίκη: Σταμούλης & Χαρπαντίδης. Ανακτήθηκε 10 Φεβρουαρίου, 2025, από: https://www.researchgate.net/publication/340777855_Glossike_allage_kai_didaskalia_Schese_misous_e_agapes
- Φραγκουδάκη, Α. (2009). Η γλωσσική φθορά και οι “μεγαλομανείς” γλώσσες. Στο Γ. Χάρης, *Δέκα μύθοι για την ελληνική γλώσσα* (σσ. 45-52). Αθήνα: Πατάκης.
- Χατζηγεωργίου, Γ. (2004). *Γνώθι το curriculum: γενικά και ειδικά θέματα αναλυτικών προγραμμάτων και διδακτικής*. Αθήνα: Ατραπός.
- Χατζησαββίδης, Σ. Α., & Χατζησαββίδου, Α. (2014). *Γραμματική νέας ελληνικής γλώσσας: Α', Β', Γ', Γυμνασίου*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».
- Χόρροκς, Τ. (2018). *Ελληνικά: Ιστορία της γλώσσας και των ομιλητών της*. Αθήνα: Εστία.
- Χριστίδης, Α.-Φ. (2005). *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

Ξενόγλωσσες βιβλιογραφικές αναφορές

- Aitchison, J. (2012). *Language change. Progress or Decay?* (4th ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, B. (1985). *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Christensen, J. (2013). *Aorist formation*. Στο Giannakis, G. (Επιμ.), *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics online*. Brill: Leiden. Ανακτήθηκε 9 Απριλίου, 2025, από: https://www.academia.edu/8806907/Aorist_Morphology_EAGLL_Entry_2013_2014
- Dahl, O. (1985). *Tense and aspect systems*. Oxford: Blackwell.
- Dahl, O. & Velupillai, V. (2013). The Past tense. Στο M. S. Dryer & M. Haspelmath (Eds.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. Ανακτήθηκε 1 Απριλίου, 2025, από: <https://wals.info/chapter/66>
- Horrocks, G. C. (2010). *Greek: a history of the language and its speakers* (2nd ed.). Oxford: Wiley-Blackwell.

Παράρτημα Γ

3^ο Φύλλο εργασίας Γυμνασίου – Κατάταξη μορφολογικών χαρακτηριστικών

Ρήμα	Αύξηση	Θέμα	Πρόσφυμα	Κατάληξη

Παράρτημα Δ

2^ο Φύλλο εργασίας Λυκείου – Απόδοση στη ΝΕ για όλες τις ομάδες

Απόδοση στη ΝΕ

Παράρτημα Ε

2^ο Φύλλο εργασίας Λυκείου – Μετατροπή σε Παρατατικό για όλες τις ομάδες

Τύποι Αορίστου	Μετατροπή σε Παρατατικό

Παράρτημα ΣΤ

2^ο Φύλλο εργασίας Λυκείου – Απόδοση 2 στη ΝΕ για όλες τις ομάδες

Απόδοση 2 στη ΝΕ (με μετατροπή Αορίστου σε Παρατατικό)

Παράρτημα Η

2^ο Φύλλο εργασίας Λυκείου – Παρατηρήσεις για όλες τις ομάδες

Τι αλλαγές παρατηρείται στη σημασία του κειμένου;

Παράρτημα Θ

3^ο Φύλλο εργασίας Λυκείου – Αντιστοιχία ΑΕ τύπων με ΝΕ

[illegible]

Παράρτημα Ι

3^ο Φύλλο εργασίας – Παρατηρήσεις για ομοιότητες και διαφορές του ΑΕ με τον ΝΕ Αόριστο

Ομοιότητες	Διαφορές

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.